

E I T E - E I T E

Ένα κομμάτι ζωής

Εκδότης:

Victor Eremita ¹

Βαπτίστηκε λοιπόν η Λογική μόνη της,
είναι ειδωλολάτρες τα πάθη;
Young ²

Κοπεγχάγη 1843.

Διατίθεται από το Πανεπιστημιακό βιβλιοπωλείο C. A. Reitzel.

Τυπώθηκε στο τυπογραφείο Bianco Luno.

¹ Εκείνος που μέσα στη μοναξιά (ή μέσω αυτής) νικάει.

² Από το βιβλίο του Young "Night Thoughts", IV, 629: "Are passions then the pagans of the soul? Reason alone baptized?" Ο S. K. είχε στην βιβλιοθήκη του "μερικά έργα του Dr. Eduard Young, μεταφρασμένα σε πρόζα από τον J.A. Ebert", 1767-72 [Αριθ. Καταλγ. 1911, Τόμ. Ι, Σελ. 95]. (Σχόλιο του Niels Thulstrup στη γερμ. μετάφραση του Heinrich Fauteck, σ. 939.)

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ (περιέχει τα χειρόγραφα του Α΄)
Πρόλογος (του εκδότη Victor Eremita)

I. Διαψάσματα

- II. Τα άμεσα ερωτικά στάδια ή το μουσικά ερωτικό.
Ασήμαντη Εισαγωγή.
Πρώτο στάδιο.
Δεύτερο στάδιο.
Τρίτο στάδιο.
1. Αισθησιακή ιδιοφυΐα, προορισμένη για παραπλάνηση.
2. Άλλη επεξεργασία του Don Giovanni από την άποψη της μουσικής ερμηνείας.
3. Η εσωτερική μουσική δομή της Όπερας.
Ασήμαντος Επίλογος.
- III. Η αντανάκλαση της αρχαίας τραγωδίας στην σύγχρονη τραγωδία.
- IV. Σκιαγραφίες. Ψυχολογικό πασατέμπο.
Αυτοσχεδιασμένη προσφώνηση.
1. Marie Beaumarchais.
2. Donna Elvira.
3. Gretchen.
- V. Ο πιο δυστυχισμένος. Μια ενθουσιώδης προσφώνηση στους "Συμπαρανεκρωμένους".
- VI. Η πρώτη αγάπη, μονόπρακτη κωμωδία του Scribe, μεταφρασμένη από τον J.L. Heiberg.
- VII. Η εναλλαγή. Προσπάθεια μιας κοινωνικής διδασκαλίας για εξυπνάδα.
- VIII. Το ημερολόγιο του αποπλανητή.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ (περιέχει τα χειρόγραφα του Β΄, γράμματα στον Α΄)

1. Η αισθητική ισχύς του γάμου.
2. Η ισορροπία μεταξύ της αισθητικής και της ηθικής στην επεξεργασία της προσωπικότητας.
3. Τελεσίγραφο. Το εποικοδομητικό που βρίσκεται στη σκέψη ότι απέναντι στον Θεό έχουμε πάντα άδικο.

ΔΙΑΨΑΛΜΑΤΑ¹

ad se ipsum²

Μετάφραση-Σχόλια-Επίλογος: Γεωργίου π.Αθαν. Ρούκαλη

Grandeur, savoir, renommée,
Amitié, plaisir et bien,
Tout n'est que vent, que fumée:
Pour mieux dire, tout n'est rien.³

¹ Το παρεμβεβλημένο μέλος. Με "Διάψαλμα" μεταφράζουν οι Εβδομήκοντα την εβραϊκή λέξη "Sela". Χρησιμοποιείται για το παίξιμο του έγχορδου κατά τη διάρκεια των διαλέξεων στην Συναγωγή και παρεμβάλλεται μεταξύ των διαφόρων τμημάτων του κειμένου των Ψαλμών. Ο S. K. σχημάτισε ο ίδιος τον πληθυντικό. Η έκφραση οφείλεται στο ότι στους παλαιοδιαθηκικούς ψαλμούς βρίσκεται συχνά στο τέλος μιας σειράς σκέψεων και γι' αυτό το Διάψαλμα μπορεί να εκληφθεί και σαν επωδός, όπως έκανε και ο S. K. Στο αρχικό σχέδιο των ημερολογίων του S.K. ο τίτλος είναι "Επωδός" και δίνει την πλήρη αντιστοιχία στο περιεχόμενο: εκφράζουν διαρκώς το ίδιο, επαναλαμβάνουν το θέμα του, την αηδία της ζωής σε πολλών ειδών εκδοχές. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 939.)

² "Προς σεαυτόν". Μετάφραση από τον ελληνικό τίτλο του έργου του Μάρκου Αυρηλίου "Αυτοπαρατηρήσεις", έργο που διέθετε ο S. K. (Σχ. N.T., ό.π., σ. 939.)

³ "Μεγαλεία, Γνώσεις, Φήμη, Φιλία, Απόλαυση και Αγαθά, όλα είναι μόνον αέρας, μόνον καπνός." Ο στοίχος προέρχεται από τον Paul Pelisson (1624-93) και βρίσκεται στο "Oeuvres diverses", 1735, 1ος τόμ. σ. 212. Ο Lessing γράφει τον στίχο αυτό στο «Zerstreuten Anmerkungen über das Epigramm» και ο S.K. είχε στη βιβλιοθήκη του το βιβλίο του Lessing (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 939.)

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΠΟΙΗΤΗΣ;¹ Ένας δυστυχισμένος άνθρωπος, που κρύβει βαθειά βάσανα στην ψυχή του, τα χείλη του οποίου όμως είναι έτσι διαμορφωμένα, ώστε, βγαίνοντας ο αναστεναγμός και η κραυγή από μέσα τους, να ηχούν σαν ωραία μουσική. Συμβαίνει μ' αυτόν ό,τι και μ' εκείνους τους δυστυχισμένους, που στα βόδια του Phalari² βασανίζονταν αργά σε μέτρια φωτιά. Οι κραυγές τους δεν έφταναν μέχρι τα αυτιά του τύραννου, για να τον κάνουν να φρίξει, αλλά ηχούσαν σαν γλυκιά μουσική. Και οι άνθρωποι συναγελάζονται γύρω απ' τον ποιητή και του λένε: Τραγούδα μας πάλι. Που σημαίνει: θα θέλαμε νέα πάθη να βασανίσουν την ψυχή σου και θα θέλαμε τα χείλη σου να παραμείνουν σχηματισμένα όπως μέχρι τώρα. Γιατί μόνο η κραυγή θα μας φόβιζε, αλλά η μουσική, αυτή είναι πρόσχαρη. Και οι κριτικοί προσέρχονται επιπρόσθετα και λένε: Πολύ σωστά, σύμφωνα με τους κανόνες της αισθητικής, έτσι πρέπει να είναι. Λοιπόν, εννοείται, ένας κριτικός μοιάζει με ποιητή μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια, μόνον που δεν έχει στην καρδιά του τα βάσανα, δεν έχει στα χείλη τη μουσική. Δες, γι' αυτό θέλω να είμαι χοιροβοσκός στην γέφυρα του Amager και να με καταλαβαίνουν τα γουρούνια, παρά να είμαι ποιητής και να με παρανοούν οι άνθρωποι.

* * *

Η πρώτη ερώτηση στο πρώτο, το πιο περιεκτικό μάθημα, με το οποίο μορφώνεται ένα παιδί, είναι, όπως είναι γνωστό, τούτο: Τί πρέπει να έχει ένα παιδί; Η απάντηση είναι: (θα σε κάνω) ντα-ντα. Με τέτοιες θεωρίες αρχίζει η ζωή και εν τούτοις αρνούμαστε το προπατορικό αμάρτημα. Και σε ποιόν χρωστάει το παιδί τα πρώτα ξυλοφορτώματα, σε ποιόν άλλον παρά στους γονείς;

* * *

Προτιμώ να μιλώ με παιδιά. Γιατί απ' αυτά μπορεί κανείς να ελπίζει ότι κάποτε θα προέλθουν λογικά όντα. Αυτοί όμως, που έγιναν- θ ε έ και Κ ύ ρ ι ε!

* * *

¹ Στο χειρόγραφο του ο S. K. (Pap. IV A 216) έγραψε: "Το πρώτο Διάψαλμα παρουσιάζει κυρίως το πρόβλημα ολόκληρου του βιβλίου, του οποίου η λύση βρίσκεται στις τελευταίες λέξεις του κηρύγματος του βιβλίου (όρα Β' Μέρος, σ. 933: "...διότι μόνον η αλήθεια, που οικοδομεί, είναι Αλήθεια για 'σένα"). Προέκυψε μια φοβερή παραφωνία που τώρα σημαίνει: εξήγησέ την. Προέκυψε εξ άλλου μια ολοκληρωτική διάσταση με την πραγματικότητα, η οποία δεν έχει την βάση της στη φιλαρέσκεια, αλλά στην μελαγχολία που κυριαρχεί στην πραγματικότητα. Το τελευταίο διάψαλμα μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πώς μια τέτοια ζωή βρήκε στο γέλιο την ικανοποιητική έκφραση της. Χάρη σ' αυτό το γέλιο εξοφλεί την οφειλή του στην πραγματικότητα και τώρα όλα παίζονται στο σημείο αυτής της αντίθεσης. Ο ενθουσιασμός του είναι υπερβολικά ζωηρός, η συμπάθειά του υπερβολικά βαθειά, η αγάπη του υπερβολικά φλογερή, η καρδιά του υπερβολικά θερμή για να εκφραστεί διαφορετικά από ό,τι στο σημείο της αντίθεσης." (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 941.)

² Τύραννος στον Ακράγαντα της Σικελίας, για τον οποίο ο σατυρικός Λουκιανός διηγείται ότι έψησε τους φυλακισμένους του μέσα σ' έναν χάλκινο ταύρο. Στα ρουθούνια του ζώου είχαν τοποθετηθεί φλογέρες έτσι, ώστε οι κραυγές των βασανισμένων να μεταλλάσσονται σε τόνους μουσικούς (Λουκιανός. Φάλαρης Ι, ΙΙ). Πρβλ. μετάφρ. στὰ ελλην. "Εξάσκηση στον Χριστιανισμό", σ. 325. Πρβλ. και Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 941.

Οι άνθρωποι είναι εν τούτοις παράλογοι. Τις ελευθερίες που έχουν δεν τις χρησιμοποιούν, αλλά απαιτούν πάντα εκείνες, που δεν έχουν. Έχουν ελευθερία σκέψης, απαιτούν ελευθερία λόγου και ελευθερία στον γραπτό λόγο.

* * *

Δεν κάνω κέφι τίποτα. Δεν θέλω ιπαασία, είναι μια πολύ έντονη κίνηση. Δεν θέλω να περπατώ, παραείναι κουραστικό. Δεν θέλω να ξαπλώσω, γιατί ή θα'πρεπε να παραμείνω ξαπλωμένος, και δεν το θέλω ή θα'πρεπε πάλι να σηκωθώ, που ούτε κι' αυτό το θέλω. Summa summarum: δεν κάνω κέφι τίποτα.

* * *

Υπάρχουν, όπως είναι γνωστό, έντομα ¹, που την στιγμή της γονιμοποίησης πεθαίνουν. Έτσι είναι και με όλες τις χαρές. Η ψηλότερη και πιο πλουσιοπάροχη στιγμή απόλαυσης συνοδεύεται από τον θάνατο.

* * *

Δοκιμασμένη συμβουλή για συγγραφείς:

Γράφει κανείς τις παρατηρήσεις του ξέγνοιαστα, τις τυπώνει και μετά, στις διάφορες διορθώσεις, βήμα προς βήμα θα έρθουν σε κάποιον ένα σωρό καλές ιδέες. Γι' αυτό πάρτε θάρρος εσείς, που δεν έχετε ακόμα αποτολμήσει να τυπώσετε κάτι. Ακόμα και τα τυπογραφικά λάθη δεν είναι για περιφρόνηση και με την βοήθεια των τυπογραφικών λαθών να γίνετε ευφυολόγοι. Έτσι, όπως διαμορφωνόμαστε, αυτό μπορεί να θεωρείται έντιμη τέχνη.

* * *

Αυτό είναι γενικά το ατελέστερο σ' όλα τα ανθρώπινα, ότι κατέχουμε το επιθυμητό πρώτα μέσα από το αντίθετο. Δεν θέλω να μιλήσω για την ποικιλία των σχηματισμών, που μπορεί να κουράσει τον ψυχολόγο αρκετά [το μελαγχολικό έχει το πιο κωμικό νόημα, το ηδυπαθέστερο συχνά το πιο ειδυλλιακό. Το ακόλαστο έχει συχνά το πιο ηθικό, η αμφισβήτηση συχνά το πιο θρησκευτικό], αλλά μόνον να θυμίσω ότι πρώτα μέσα από την αμαρτία κατανοούμε την μακαριότητα.

* * *

¹ Υπάρχουν, όπως είναι γνωστό, έντομα: Ο καθηγ. Em. Hirsch, *Kierkegaard-Studien* 1, 83, είναι της γνώμης ότι αυτό το διάψαλμα το έγραψε ο S.K. την πρώτη μέρα μετά τον αρραβώνα του. Και τούτο διότι την ίδια έκφραση, λέξη προς λέξη, την είχε γράψει ο S.K. στα «ημερολόγια» του Pap. III A 96 (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 941.)

Εκτός από τον συνήθη πολυπληθή κύκλο γνωριμιών, έχω ακόμα μια επιστήθια έμπιστη, την μελαγχολία μου. Μέσα στην χαρά μου, στη μέση της δουλειάς μου μού γνέφει, με καλεί παράμερα, αν παραμένω εκείνη τη στιγμή σωματικά παρών. Η μελαγχολία μου είναι η πιο πιστή αγαπημένη, που γνώρισα ποτέ. Τί το περίεργο που την ξαναγαπώ.

* * *

Η σχέση λογικής κρίσης-κουτσομπολιού, στην προέκτασή της στο άπειρο, βρίσκεται στην ίδια σχέση, ως προς το συμπέρασμα, με την ατέλειωτη σειρά των αιγυπτίων Βασιλειάδων απέναντι στο ιστορικό κέρδος.

* * *

Το γήρας πραγματώνει τα όνειρα της νιότης: Το βλέπει κανείς στον Swift ¹, πού στα νιάτα του έχτισε ένα τρελοκομείο και στα γερατειά του μπήκε ο ίδιος μέσα.

* * *

Βλέποντας κανείς τους παλιούς Εγγλέζους με ποιά υποχόνδρια βαθύνοια ανακάλυψαν το διφορούμενο, που βρίσκεται στη βάση του γέλιου, πρέπει να φοβάται γι' αυτό. Έτσι ο Dr. Hartley ² παρατήρησε: "όταν εκδηλώνεται πρώτα το γέλιο στα παιδιά, τότε αυτό είναι ένα κλάμα εν τη γενέσει του που προκαλείται από πόνο ή ένα αίσθημα πόνου ξαφνικά αναστελλόμενο και σε πολύ μικρά μεσοδιαστήματα επαναλαμβανόμενο." [πρβλ. Floegel, *Ιστορία της κωμικής λογοτεχνίας*, 1ος Τόμ. σ. 50]. Σαν να ήταν όλα στο κόσμο μια παρεξήγηση, σαν να ήταν το γέλιο ένα κλάμα.

* * *

Υπάρχουν μεμονωμένες περιπτώσεις ³, κατά τις οποίες η θέα ενός ανθρώπου που βρίσκεται στον κόσμο εντελώς μόνος μπορεί να πονέσει κάποιον απέραντα. Έτσι έβλεπα τελευταία ένα φτωχό κορίτσι, που εντελώς μόνο πήγαινε στην Εκκλησία, για να δεχθεί την αγία μύρωσή της.

* * *

¹ Σελ.7, σ.14. **Swift**, Jonathan Swift (1667-1745), Άγγλος σατυρικός, έπασχε προς το τέλος της ζωής του από μελαγχολία, που το 1738 τον οδήγησε στην τρέλα. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 941εξ.)

² Σελ.7, σ.18. **Dr. David Hartley**: Άγγλος γιατρός και φιλόσοφος (1705-57). (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 942.)

³ **Υπάρχουν μεμονωμένες περιπτώσεις**: Η πρόταση έχει σαν βάση της ένα σημείωμα του S.K. στο ημερολόγιο του που μετά τις λέξεις, "ένα φτωχό κορίτσι που εντελώς μόνο του πήγαινε στην Εκκλησία για να λάβει την Konfirmation της (το χρίσμα, την αγία Μύρωση και κύρωση του Βαπτίσματος της, που γίνεται στο δωδέκατο έτος της ηλικίας)", συνέχιζε ως ακολούθως: "και έβλεπα έναν γέροντα, του οποίου όλη η οικογένεια είχε πεθάνει. Κρατούσε τον μικρό εγγονό, τον τελευταίο του, παρηγοριά του, τον κουβαλούσε σ' ένα κιβούρι κάτω από το μπράτσο του και μετά από λίγο τον είδα στο νεκροταφείο να κάθεται όπως ένας σταυρός πάνω από έναν οικογενειακό τάφο." Ο S. K. άφησε την παραβολή με τον γέροντα και το παιδικό κιβούρι σ' αυτό το μέρος για να τη χρησιμοποιήσει σ' ένα άλλο διάψαλμα. (Πρβλ. σχ. N.T., ό.π., σ. 942.)

Ο Κορνήλιος Νέπος¹ διηγείται για έναν στρατηγό που μαζί με ένα αξιόλογο ιππικό παρέμεινε αποκλεισμένος σ' ένα φρούριο και ο οποίος είχε διατάξει να μαστιγώνουν καθημερινά τα άλογα, για να μην πάθουν καμιά ζημιά από την πολύ ακινησία. Έτσι ζω αυτό το διάστημα, όπως ένας πολιορκημένος. Ωστόσο για να μην πάθω καμιά ζημιά από την πολύ απραξία, κλαίω μέχρι να κουραστώ.

* * *

Λέω για τις έγνοιες μου αυτό που λέει ο Εγγλέζος για το σπίτι του: Η έγνοια μου is my castle. Πολλοί άνθρωποι το θεωρούν σαν μια από τις ανέσεις της ζωής, να έχεις έγνοιες.

* * *

Νιώθω όπως πρέπει να νιώθει ένα πiónι στο σκάκι, όταν ο αντίπαλος λέει γι' αυτό: Μ' αυτό το πiónι δεν μπορείς να προχωρήσεις.

* * *

Γι' αυτό είναι ο "Aladdin"² ένα έργο που τόσο τονώνει, διότι ακόμα και στις πιο επιπόλαιες επιθυμίες διαθέτει την ιδιοφυή, παιδική θρασύτητα. Πόσοι υπάρχουν στην εποχή μας βέβαια, που πραγματικά με τόλμη επιθυμούν και λαχταρούν να προσφωνήσουν την φύση, ούτε με το "Σας παρακαλώ" ενός κόσμιου παιδιού, ούτε με την μανία ενός "χαμένου" ατόμου; Πόσοι υπάρχουν που συναισθανόμενοι ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εικόνα θεού, πράγμα για το οποίο σήμερα γίνεται τόση πολύ συζήτηση, έχουν συνείδηση της δύναμής τους; Ή μήπως δεν βρισκόμαστε όλοι εδώ όπως ο Nureddin και υποκλινόμαστε βαθιά σαν λακέδες από καθαρό φόβο να ζητήσουμε κάτι, επειδή το θεωρούμε πάρα πολύ ή πολύ λίγο; Ή μήπως δεν υποβιβάζεται σιγά-σιγά κάθε μεγαλειώδης απαίτηση σε μια αρρωστημένη αντανάκλαση πάνω στο εγώ ή δεν υποβιβάζεται κανείς από "αναφέρων" σε "αναφερόμενος", σκοπό για τον οποίο βέβαια μας τιθάσευσαν και μας εκπαίδευσαν;

* * *

¹ Ο **Κορνέλιος Νέπος**, διηγείται για τον Ευμένη, Μακεδόνα στρατηγό (V, 4κ.εξ.) του Μ. Αλέξανδρου: κατά την διάρκεια μιας πολιορκίας, διέταξε τους άνδρες του να κρατούν τα κεφάλια των αλόγων τους με δερμάτινα λουριά τόσο ψηλά, ώστε να μην μπορούν με τα μπροστινά τους πόδια να ακουμπούν το έδαφος. Μετά πίεζαν οι στρατιώτες τα ζώα με καμτσικιές να περπατούν ψηλά και να κλωτσούν. Μ' αυτόν τον τρόπο τα έφερναν σε τέτοιο βαθμό εφίδρωσης όπως ακριβώς στις ασκήσεις τους στον υπόδρομο. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 942.)

² **Aladdin**: Κωμωδία του Adam Oehlenschlaeger (1805). (Πρβλ. σχ. N.T., ό.π., σ.942.)

Συμπιεσμένος είμαι όπως ένα Scheva ¹, αδύνατος και άηχος όπως ένα Dagesch lene ², νοιώθω όπως ένα γράμμα της Αλφαβήτου που στέκεται ανάποδα στην σειρά, και εντούτοις είμαι κακοαναθρεμμένος, όπως ένας Πασάς τριών αλογοουρών ³, ζηλεύω τον εαυτό μου τον ίδιο και τις σκέψεις μου, όπως το τραπέζι τα μουσικά αντίγραφα του, γενικά αντανακλώμαι τόσο στον ίδιο μου τον εαυτό, όπως μόνον βέβαια μια αυτοπαθής αντωνυμία. Ναι, αν ίσχυε για τη συμφορά και τα βάσανα αυτό που ισχύει για τις συνειδητές καλές πράξεις, ότι αυτοί, που τις κάνουν, έχουν τον μισθό μπροστά τους ⁴, αν ίσχυε αυτό για τις φροντίδες, θα ήμουν τότε ο ευτυχέστερος των ανθρώπων, διότι, ενώ προλαμβάνω τις θλίψεις μου, εν τούτοις μένουν όλες πίσω.

* * *

Η φοβερή ποιητική δύναμη της λαϊκής λογοτεχνίας φανερώνεται στο ότι μεταξύ άλλων έχει την δύναμη να λαχταράει πραγματικά. Σε σύγκριση μ' αυτό η λαχτάρα της εποχής μας είναι ταυτόχρονα αμαρτωλή και βαρετή, διότι λαχταράει αυτό που ανήκει στον πλησίον. Εκείνη γνωρίζει πολύ καλά, ότι ο πλησίον διαθέτει απ' αυτό που αυτή ζητάει τόσο λίγο, όσο και η ίδια. Και αν ποτέ θα πρέπει αμαρτωλά να λαχταράει, είναι τόσο ουρανομήκης κραυγαλέα, που αναγκαστικά θα συγκλονίσει τον άνθρωπο. Δεν μπορεί να υποτιμηθεί από τούς ψυχρούς υπολογισμούς των πιθανοτήτων μιας νηφάλιας λογικής. Ακόμα βαδίζει ο Don Giovanni πάνω στο πάλκο με τις 1003 ερωμένες του. Κανένας δεν το διακινδυνεύει να γελάσει, από σεβασμό μπροστά στην σεβασμιότητα της παράδοσης. Αν το διακινδύνευε αυτό ένας ποιητής, σήμερα θα τον κοροϊδεύαμε.

* * *

Πόσο περίεργα μελαγχολική ήταν η διάθεσή μου στην θέα ενός ταλαίπωρου ανθρώπου, που χωμένος σ' ένα ανοιχτοπράσινο σακάκι με κιτρινωπή γυαλάδα, σχεδόν τριμμένο, χανόταν αθόρυβα στους δρόμους. Τον λυπήθηκα. Εκείνο που με συγκλόνισε περισσότερο ήταν εν τούτοις ότι το χρώμα του ίδιου του σακακιού μου θύμιζε ζωντανά τα πρώτα προϊόντα της παιδικής μου ηλικίας στην ευγενική τέχνη της ζωγραφικής. Το χρώμα ήταν ακριβώς ένα από τα πολυαγαπημένα μου couleur. Δεν είναι λοιπόν τραγικό. Αυτό το μίγμα χρωμάτων, που το σκέφτομαι ακόμα με τόσο μεγάλη χαρά, δεν το βρίσκει κανείς πουθενά στη ζωή. Όλος ο κόσμος το βρίσκει χτυπητό, κιτς, χρήσιμο μόνο για τα παιγνίδια της Νυρεμβέργης. Αν το συναντήσουμε

¹ **Scheva**: ένα σημάδι, υπάλληλες τελείες βραχύτητας της προφοράς, που στα Εβραϊκά τοποθετούνται κάτω από σύμφωνα για να υποδηλώσουν ένα φωνήεν.

² **Dagesch lene**: τραχυντικό σημάδι της προφοράς, τοποθετείται σε σύμφωνα που παίρνουν πνεύμα, τα οποία θα πρέπει να μην προφερθούν.

³ **Τριών αλογοουρών** (Πασάς): Επίσημος τίτλος των Τούρκων πολιτικών βαθμούχων που έχουν τον βαθμό του Βεζύρη (πασά με 3 ιππουρίδες) και των στρατηγών, δηλ. των Μουσίρ (στραταρχών με 2 ιππουρίδες) κλπ.

Σημ.: **Ιππουρίς**=ουρά αλόγου, ή κάτι όμοιο με αλόγου-ουρά για διακόσμηση της περικεφαλαίας. Τουρκικά="Τούϊ", ή "Τουγ". Θύσανος από τρίχες ουράς αλόγου, έμβλημα των τούρκων πασάδων. Ο αριθμός των ιππουρίδων έδειχνε τον βαθμό του πασά, του στρατάρχη κλπ.

⁴ **έχουν τον μισθό μπροστά τους**: Ματθ. 6,2. 5,16.

κάποτε ευκαιριακά, θα πρέπει η συνάντηση αυτή να καταντήσει αμέσως τόσο δυστυχής όσο αυτή εδώ. Πάντα πρέπει να υπάρχει ένας παρανοϊκός ή ένας τρελός με λίγα λόγια πάντα ένας που αισθάνεται ξένος στην ζωή και για τον οποίο ο κόσμος δεν θέλει τίποτα να ξέρει. Κι' εγώ που ζωγράφιζα διαρκώς τους ήρωές μου με αυτό το αιώνια-αξέχαστο κιτρινοπράσινο χρωματισμό που είχε το σακάκι! Δεν συμβαίνει το ίδιο με όλους τους χρωματικούς συνδυασμούς της παιδικής ηλικίας; Η γυαλάδα που είχε κάποτε η ζωή γίνεται συντωχρόνω στα θαμπά μας μάτια πολύ δυνατή, πολύ χτυπητή!

* * *

Αχ, η πόρτα της τύχης δεν ανοίγει προς τα μέσα έτσι, ώστε ορμώντας πάνω της να μπορέσουμε να την ανοίξουμε πιέζοντας την. Αλλά ανοίγει προς τα έξω και ως εκ τούτου δεν μπορούμε τίποτα να κάνουμε.

* * *

Θάρρος έχω να αμφιβάλω, πιστεύω, για όλα. Θάρρος έχω να αγωνίζομαι, πιστεύω, με όλα. Όμως δεν έχω το θάρρος να αναγνωρίσω κάτι. Δεν έχω το θάρρος να έχω κάτι στην κατοχή μου, να είναι κάτι δικό μου. Οι περισσότεροι παραπονιούνται γι' αυτό, ότι ο κόσμος είναι τόσο πεζός, ότι στη ζωή τίποτα δεν συμβαίνει, όπως σ' ένα μυθιστόρημα, όπου η ευκαιρία είναι πάντα τόσο ευνοϊκή. Εγώ παραπονιέμαι ότι στην ζωή τα πράγματα δεν είναι όπως σ' ένα μυθιστόρημα, όπου πρέπει κανείς να πολεμήσει σκληρόκαρδους πατεράδες, στοιχειά, δαίμονες και να απελευθερώσει μαγεμένες πριγκιποπούλες. Τί είναι όλ' αυτά τα εχθρικά στοιχειά στο σύνολο τους σε σύγκριση με τις χλωμές, αναιμικές, αποστεωμένες, νυχτερινές μορφές με τις οποίες εγώ πολεμώ και στις οποίες δίνω ο ίδιος ζωή και ύπαρξη.

* * *

Πώς είναι έτσι στείρα η ψυχή και το πνεύμα μου και παρόλα αυτά βασανίζονται συνέχεια από κενές φιλήδονες και τυραννικές ωδίνες τοκετού! Ποτέ δεν θα μου λυθεί λοιπόν ο γλωσσοδέτης του πνεύματος, θα τραυλίζω συνέχεια; Αυτό που χρειάζομαι είναι μια φωνή διαπεραστική σαν τη ματιά του Λυγκέα,¹ φρικιαστική όπως ο αναστεναγμός των γιγάντων,² διαρκής σαν φυσικός ήχος, περιπαικτική σαν κρυσταλλιασμένη πνοή ανέμου, μοχθηρή όπως ο άκαρδος χλευασμός της ηχούς, μια φωνή που να πιάνει από το βαθύτερο μπάσο μέχρι τους πιο απαλούς ήχους που βγαίνουν λιώνοντας από το στήθος, να μεταβάλλεται από έναν άγιο-σιγανό ψίθυρο μέχρι την ενέργεια της λύσσας. Αυτό είναι που χρειάζομαι, για να αναπνεύσω, για να

¹ **Λυγκεύς**: ο Μεσσήνιος μυθολογικός ήρωας με την υπερφυσική ικανότητα να βλέπει μέσα από ξύλα, πέτρες και χώμα. Γιός του Αφάρεια και της Αρήνης περιώνυμος για την οξυδέρκειά του. Κατά τον Πίνδαρο μπορούσε να βλέπει και "δια μέσου στελέχους δρυός" και σύμφωνα με άλλους "και τα υπό την γη κεκρυμμένα". Εξού και "Οξύτερον Λυγκέως βλέπειν". (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 942εξ.)

² **Ο αναστεναγμός του γίγαντα**: Οι νικημένοι απ' τους θεούς γίγαντες κατά την Ελληνική μυθολογία βρίσκονται δεμένοι κάτω απ' τα βουνά που φτύνουν φωτιά και προκαλούν εκρήξεις και πάταγο στο εσωτερικό του βουνού. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 943.)

μπορέσω να εκφράσω αυτό που μου στέκεται στην καρδιά, για να ταρακουνήσω τα σωθικά της οργής και τα σωθικά της συμπάθειας. -Η φωνή μου όμως είναι μόνον βραχνή, όπως μια κραυγή γλάρου ή φθίνουσα, όπως η ευχή ευλογίας στα χείλη του μουγγού.

* * *

Τί θα 'ρθει; Τί θα φέρει το μέλλον; Δεν ξέρω, δεν προαισθάνομαι τίποτα. Όταν η αράχνη πέφτει από ένα σταθερό σημείο στις συνέπειες του έργου της, βλέπει διαρκώς έναν άδειο χώρο μπροστά της, στον οποίο πουθενά δεν μπορεί να πατήσει, όσο κι' αν σφαδιάζει. Αυτό συμβαίνει και με μένα. Μπροστά μου βρίσκεται διαρκώς ένας άδειος χώρος. Αυτό που με ωθεί μπροστά είναι μια συνέπεια που βρίσκεται πίσω μου. Αυτή η ζωή είναι ανάποδη και φρικαλέα, δεν αντέχεται.

* * *

Ωστόσο ο ομορφότερος χρόνος είναι η πρώτη περίοδος της αγάπης, όταν σε κάθε συνάντηση παίρνουμε από κάθε βλέμμα κάτι το καινούργιο, για να χαιρόμαστε μ' αυτό.

* * *

Οι παρατηρήσεις μου για την ζωή είναι ολωσδιόλου χωρίς νόημα. Υποθέτω ότι ένα κακό πνεύμα μου τοποθέτησε στη μύτη γυαλιά, απ' τα οποία το ένα τζάμι μεγεθύνει με φοβερή κλίμακα και το άλλο σμικραίνει στην ίδια κλίμακα.

* * *

Ο σκεπτικιστής είναι ένας Μεμαστιγωμένος¹. Όπως η σβούρα στέκεται πάνω στη μύτη της ανάλογα με τα μαστιγώματα που δέχεται για λίγο ή περισσότερο χρόνο, έτσι κι' αυτός δεν είναι σε θέση να στέκεται παρά το ίδιο λίγο όπως και η σβούρα.

* * *

Από όλα τα γελοία πράγματα σαν το γελοιωδέστερο μου φαίνεται το να είσαι βιαστικός σ' αυτόν τον κόσμο, το να είσαι ένας άνδρας που πάει σβέλτα για φαΐ και σβέλτα στη δουλειά. Γι' αυτό όταν βλέπω πως σε έναν τέτοιο επιχειρηματία σε μια αποφασιστική στιγμή κάθεται μια μύγα πάνω στην μύτη του ή μια άμαξα, που τον προσπερνά με μεγαλύτερη βιασύνη τον πιτσιλάει από πάνω μέχρι κάτω ή όταν βλέπω μπροστά του να σηκώνεται ψηλά η Knippel,² η κινητή γέφυρα του τραίνου ή ένα κεραμίδι να πέφτει και να τον χτυπάει, τότε γελάω από το βάθος της καρδιάς μου. Και ποιός άραγε θα μπορούσε να κρατήσει τα γέλια; Τί κατορθώνουν αυτοί οι

¹ **Μεμαστιγωμένος:** Ελληνικά στο πρωτότυπο. (Ιώβ, 15,11.)

² **Η γέφυρα του τραίνου, Knippel:** Στο πρωτότυπο "Knippels-bro". Μια συγκεκριμένη γέφυρα τραίνου στην Κοπεγχάγη που υψώνεται, όταν είναι να περάσουν πλοία από κάτω. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 943.)

πολυάσχολοι βιαστικοί; Δεν τους συμβαίνει ό,τι και σ' εκείνη την γυναίκα, που στην ταραχή της επάνω, επειδή έπιασε το σπίτι της φωτιά, έσωσε τη μασιά (την τσιμπίδα); Τί σώζουν αυτοί περισσότερο από τη μεγάλη πυρκαγιά της ζωής;

* * *

Μου λείπει γενικά υπομονή για να ζήσω. Δεν μπορώ να βλέπω το γρασίδι να αναπτύσσεται. Αν όμως δεν το μπορώ αυτό, δεν αντέχω ούτε καν να βλέπω το γρασίδι. Οι αντιλήψεις μου είναι φευγαλέες παρατηρήσεις ενός "fahrenden Scholastikers"¹ (περιφερόμενου σχολαστικού), ο οποίος με την μεγαλύτερη βιασύνη περνά από τη ζωή. Λέγεται ότι ο θεός έκανε να χορτάσει πρώτα το στομάχι κι' έπειτα τα μάτια. Απ' αυτό δεν καταλαβαίνω τίποτα: τα μάτια μου είναι χορτάτα και είμαι κορεσμένος απ' όλα τα πράγματα, κι' όμως πεινάω.

* * *

Ρωτήστε με ό,τι θέλετε, μόνον μη με ρωτάτε για λόγους. Ένα μικρό κορίτσι το συγχωρούμε, όταν δεν μπορεί να λογοδοτήσει, διότι, λέγεται, ζει μέσα στο συναίσθημα. Αλλιώς είναι με 'μένα. Γενικά έχω τόσο πολλούς και τις περισσότερες φορές αμοιβαία αντιφατικούς λόγους, που μου είναι γι' αυτόν τον λόγο αδύνατο να αναφέρω λόγους. Το ίδιο με την αιτία και το αποτέλεσμα. Μου φαίνεται ότι δεν έχουν σωστή σχέση μεταξύ τους. Πότε από φοβερές και βίαιες αιτίες εμφανίζεται ένα πάρα πολύ απαλό και αφανές αποτέλεσμα και καμιά φορά εντελώς κανένα. Πότε παράγει μια σταθερή μικρή αιτία ένα κολοσσιαίο αποτέλεσμα.

* * *

Και τώρα οι αθώες χαρές της ζωής! Πρέπει να τις αναγνωρίσουμε ανεπιφύλακτα, μόνον που έχουν ένα λάθος: το ότι είναι τόσο αθώες. Επιπρόσθετα πρέπει να τις απολαμβάνουμε με μέτρο. Όταν ο γιατρός μου μού επιβάλει δίαιτα, το δέχομαι. Αποφεύγω για ένα ορισμένο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ορισμένα συγκεκριμένα φαγητά. Αλλά το να είσαι εγκρατής ακόμα και όταν κρατάς δίαιτα-αυτό παρά είναι μεγάλη απαίτηση.

* * *

Η ζωή έγινε σε μένα ένα πικρό ποτό, και συν τοις άλλοις πρέπει να την πίνω σαν σταγόνες, αργά, μετρώντας.

* * *

¹ **fahrender Scholastiker**: Γερμανικά στο πρωτότυπο. Εννοεί τον "Fahrender Scholasticus", έκφραση που προέρχεται από τον "Faust" του Goethe, V. 1322, όπου ο Μεφιστοφελής "ντυμένος σαν περιφερόμενος σχολαστικός", εμφανίζεται πίσω από τη σόμπα. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 943.)

Κανένας δεν επιστρέφει από τους νεκρούς, κανένας δεν ήρθε στον κόσμο παρά κλαίγοντας. Κανένας δεν ρωτάει κάποιον πότε θέλει να έρθει, κανένας πότε θέλει να φύγει.

* * *

Ο χρόνος κυλάει, η ζωή είναι ένας χείμαρρος, λένε οι άνθρωποι κλπ. Δεν παρατηρώ τίποτα απ' αυτά, ο χρόνος στέκεται ακίνητος και εγώ μαζί. Όλα τα σχέδια που κάνω επιστρέφουν απ' ευθείας σ' εμένα. Όταν θέλω να φτύσω, φτύνω τον εαυτό μου στο πρόσωπο.

* * *

Όταν σηκώνομαι το πρωί, γυρίζω αμέσως πάλι στο κρεβάτι. Αισθάνομαι ιδιαίτερα καλά το βράδυ, κατά την στιγμή όπου σβήνω το φως και βάζω την κουβέρτα πάνω απ' το κεφάλι. Γι' ακόμα μια φορά ανορθώνομαι, παρατηρώ επισταμένα και με απερίγραπτη ευχαρίστηση το δωμάτιο, μετά "Καλή Νύχτα" και κάτω απ' την κουβέρτα!

* * *

Σε τί είμαι χρήσιμος; Σε τίποτα ή σε οτιδήποτε. Αυτό είναι μια σπάνια ικανότητα. Την εκτιμούν όμως στη ζωή; Ένας θεός ξέρει αν τα κορίτσια βρούνε μια θέση, την υπαλληλική θέση σαν υπηρέτριες που ψάχνουν, ή, σε περίπτωση έλλειψής της, ως οτιδήποτε.

* * *

Δεν πρέπει να είναι κανείς αινιγματικός μόνον στους άλλους, αλλά και στον ίδιο τον εαυτό του. Μελετώ τον εαυτό μου. Όταν κουραστώ απ' αυτό, καπνίζω ένα πούρο για να περάσει η ώρα και σκέφτομαι: Ένας θεός ξέρει ποιά ήταν τα αρχικά σχέδια του Κυρίου για μένα ή τί θέλει ακόμα να βγάλει από μέσα μου.

* * *

Καμιά λεχώνα δεν μπορεί να έχει πιο αλλόκοτες και πιο ανυπόμονες επιθυμίες από 'μένα. Πότε αφορούν αυτές οι επιθυμίες τα πιο ασήμαντα πράγματα, πότε τα πιο μεγαλειώδη, όμως όλα έχουν στο ίδιο ψηλό μέτρο το στιγμιαίο πάθος της ψυχής. Αυτήν την στιγμή θέλω ένα πιάτο χυλό από πλιγούρι. Ακόμα θυμάμαι από την περίοδο των σχολικών μου χρόνων ότι τις Τετάρτες είχαμε χυλό από πλιγούρι. Θυμάμαι πόσο λείος και άσπρος ήταν παρασκευασμένος ο χυλός, πώς μου ανταπέδιδε το χαμόγελο το βούτυρο, πόσο ζεστός φαίνονταν ο χυλός, πόσο πεινασμένος ήμουν, πόσο ανυπόμονος ήμουν να μου επιτραπεί να αρχίσω. Ναι, ένα τέτοιο πιάτο χυλό από πλιγούρι! Για ένα τέτοιο θα έδινα περισσότερα από τα πρωτοτόκιά μου.¹

* * *

Ο μάγος Βιργίλιος² έδωσε εντολή να τον κόψουν σε κομμάτια και να τα ρίξουν σ' ένα καζάνι, για να τα βράσουν επί οκτώ μέρες και μέσα απ' αυτήν την διαδικασία να ξαναανιώσει. Άφησε κάποιον άλλον να προσέχει, ώστε κανένας παρείσακτος να μη κοιτάζει μέσα στο καζάνι. Ο φύλακας εντωμεταξύ δεν μπόρεσε να αντισταθεί στον πειρασμό. Ήταν πολύ νωρίς και ο Βιργίλιος εξαφανίστηκε σαν ένα μικρό παιδί με μια κραυγή. Κι' εγώ επίσης κοίταξα πρόωρα στο καζάνι, στο καζάνι της ζωής και της ιστορικής εξέλιξης και δεν καταφέρνω ποτέ να γίνω κάτι περισσότερο από ένα παιδί!

* * *

"Δεν πρέπει ποτέ να χάνουμε το θάρρος. Όταν η δυστυχία συσσωρεύεται πάνω σε κάποιον κατά φοβερό τρόπο, βλέπουμε στα σύννεφα ένα πολυεύσπλαχνο χέρι". Αυτά έλεγε ο αξιοσεβάστος Jesper Morten³ στο τελευταίο κήρυγμα στον εσπερινό. Έχω συνηθίσει να κινούμαι πολύ κάτω από ανοικτό ουρανό, αλλά εντούτοις δεν έχω παρατηρήσει παρόμοιο φαινόμενο. Πριν μερικές μέρες σε μια εκδρομική πορεία αντιλήφτηκε ένα τέτοιο φαινόμενο. Δεν ήταν μεν ακριβώς ένα χέρι, όμως έμοιαζε με αγκώνα που τεντωνόταν έξω από το σύννεφο. Βυθίστηκα στην παρατήρηση και μου ήρθε μια ιδέα: μακάρι να ήταν τώρα εδώ ο Jesper Morten για να μπορούσε να

¹ **Πρωτοτόκια:** Όπως ο Ησαΐ πούλησε τα πρωτοτόκιά του στον Ιακώβ για ένα πιάτο φακές (Γένεσις 25, 29-34).

² **Virgilius:** θεωρούνταν κατά τον Μεσαίωνα σαν μάγος. Η ιστορία στην οποία αναφέρεται ο S.K. λέει σ' ένα σημείο: "Ξέρεις, βέβαια, την ιστορία του μάγου Βιργιλίου που ήθελε να ξαναγίνει νέος. Συνειδητοποίησέ την. (Σημ. Αυτή η ιστορία δεν πρέπει να συνεχισθεί, ώστε να εξαπατήσει τον αναγνώστη. Γενικά πρέπει, από αυτήν την άποψη, να γίνουν περισσότερα.)". (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 943.)

³ **Jesper Morten:** Μια ανάμνηση απ' το κωμικό διήγημα "Jeppe, ένα παραμύθι της Seeland" του Jens Baggesen. Το σημείο στο οποίο παραπέμπει λέει: "Ναι, ακόμα και...το κήρυγμα του κ. Jespers πήρε κάποτε ένα τέλος στον Εσπερινό. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 943εξ.)

αποφασίσει κατά πόσο ήταν αυτό το φαινόμενο, στο οποίο αυτός είχε στοχεύσει. Καθώς καθόμουν βυθισμένος έτσι σ' αυτές τις σκέψεις, μου μίλησε κάποιος από τους περιπατητές, ο οποίος δείχνοντας προς τα σύννεφα, είπε: "Βλέπετε τον σίφουνα; Τον βλέπει κανείς σχετικά σπάνια σ' αυτά τα μέρη. Ξεριζώνει καμιά φορά ολόκληρα σπίτια και τα παίρνει μαζί του μακριά." Αϊ, θεός φυλάξει, σκέφτηκα, είναι σίφουνας, και έφυγα τρέχοντας όσο πιο γρήγορα μπορούσα. Τί θα είχε κάνει άραγε στην θέση μου ο αξιοσέβαστος πάστορας κ. Jesper Morten;

* * *

Άσε τους άλλους να παραπονιούνται ότι η εποχή μας είναι κακιά. Εγώ παραπονιέμαι ότι είναι οικτρή. Διότι είναι χωρίς πάθος. Οι σκέψεις των ανθρώπων είναι λεπτές και εύθραυστες όπως οι δαντέλες, οι ίδιοι είναι αξιολύπητοι όπως οι πλέκτριες δαντελών. Οι σκέψεις της καρδιάς τους παραείναι οικτρές για να είναι αμαρτωλές. Για ένα σκουλήκι θα μπορούσε ίσως να θεωρείται αμαρτία το να κάνει τέτοιες σκέψεις, όχι όμως για έναν άνθρωπο, ο οποίος δημιουργήθηκε κατ' εικόνα θεού. Οι πόθοι τους είναι μετρημένοι και νωθροί, τα πάθη τους υπναλέα. Κάνουν τις υποχρεώσεις τους αυτοί οι κάπηλοι όμως επιτρέπουν στον εαυτό τους, όπως οι Ιουδαίοι, να περιτέμνουν κάτι λίγο το κέρμα. Όσο καλά κι' αν κάνει τους λογαριασμούς του ο θεός, αυτοί νομίζουν πως θα ξεμπερδέψει κανείς εύκολα εξαπατώντας Τον λιγάκι. Ου, να μου χαθούνε! Γι' αυτό επιστρέφει η ψυχή μου ξανά και ξανά στην Παλαιά Διαθήκη και στον Shakespeare. Ναι, εκεί αισθάνεσαι ότι είναι άνθρωποι αυτοί που μιλούν. Εκεί μισεί κανείς, εκεί αγαπάει, δολοφονεί τον εχθρό του, καταριέται τους απόγονούς του μέσα από όλα τα γένη, εκεί αμαρτάνει κανείς.

* * *

Χωρίζω τον χρόνο μου κατά τον εξής τρόπο: Τον μισό χρόνο κοιμάμαι, τον άλλο μισό ονειρεύομαι. Όταν κοιμάμαι ποτέ δεν ονειρεύομαι, θα ήταν κρίμα. Γιατί ο ύπνος είναι η υψηλότερη ευφυΐα.

* * *

Το να είσαι τέλειος άνθρωπος είναι το ύψιστο. Τώρα απέκτησα κάλους. Βοηθάει όσο νάνε σε κάτι.

* * *

Το αποτέλεσμα της ζωής μου δεν θα είναι τίποτε άλλο από μια διάθεση, ένα μεμονωμένο χρώμα. Το αποτέλεσμά μου θα έχει ομοιότητα με τον πίνακα του ζωγράφου εκείνου, που του δόθηκε η παραγγελία να ζωγραφίσει το πέρασμα των Ιουδαίων μέσα από την Ερυθρά θάλασσα και στο τέλος έβαψε όλο το λινό κόκκινο, εξηγώντας ότι οι Ιουδαίοι είχαν ήδη περάσει και οι Αιγύπτιοι πνίγηκαν.

* * *

Στη φύση αναγνωρίζεται ακόμα η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Διότι, όταν θέλει κανείς να κρατήσει τα πουλιά μακριά από τα δένδρα, τότε ορθώνει κάτι που να μοιάζει με άνθρωπο, και ήδη αρκεί η μακρινή ομοιότητα με τον άνθρωπο, που έχει το σκιάχτρο, για να εμπνεύσει σεβασμό.

* * *

Για να σημαίνει κάτι η αγάπη πρέπει την ώρα που γεννιέται να φωτίζεται απ' το φεγγάρι, όπως ο Apis¹. Για να είναι ο Apis αληθινός, έπρεπε να είναι φεγγαροφωτισμένος. Η αγελάδα, η οποία γεννούσε τον Apis, έπρεπε την στιγμή της σύλληψης να φωτίζεται απ' το φεγγάρι.

* * *

¹ **Apis:** Ένας ιερός ταύρος που τιμόταν από τους Αιγύπτιους σαν θεός. Στο "Νέο μυθολογικό λεξικό" του P. Fr. Nitsch, Leipzig 1821, 1. Bd., s. 238, αναφέρεται επίσης: «γεννιόταν (ο Apis), όταν γονιμοποιόν φεγγαρόφως έπεφτε πάνω σε κάποια αγελάδα που ποθούσε τον ταύρο...». (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 944.)

Η καλλίτερη απόδειξη που μπορεί να δοθεί για το αξιοθρήνητο της ύπαρξης, είναι εκείνη, την οποία προσάγουμε από την θεώρηση της μεγαλειότητάς μας.

* * *

Οι περισσότεροι άνθρωποι τρέχουν τόσο βιαστικά πίσω από την απόλαυση, που την προσπερνάνε. Τους συμβαίνει ό,τι μ' εκείνον το νάνο,¹ ο οποίος φύλαγε στο παλάτι του μια κλεμμένη πριγκίπισσα. Μια μέρα πήρε έναν υπνάκο μεσημεριάτικα. Μόλις μετά από μια ώρα ξύπνησε, εκείνη είχε φύγει. Γρήγορα φοράει τις μαγικές του μπότες των επτά μιλίων. Με ένα βήμα βρέθηκε πολύ μακριά μπροστά της.

* * *

Η ψυχή μου είναι τόσο βαριά που καμιά σκέψη δεν μπορεί να την κουβαλήσει, κανένα χτύπημα φτερών πλέον δεν μπορεί να την σηκώσει ψηλά στους αιθέρες. Αν κουνηθεί, περνά ξυστά πάνω από το έδαφος, το ίδιο όπως το χαμηλό πέταγμα των πουλιών, όταν πλησιάζει η καταιγίδα. Πάνω από την εσωτερική μου φύση επωάζεται μια στενοχώρια, ένας φόβος που ψυχανεμίζεται έναν σεισμό.

* * *

Πώς είναι η ζωή έτσι άδεια και χωρίς νόημα!-θάβουμε έναν άνθρωπο. Τον ξεπροβοδίζουμε, ρίχνουμε τρεις φτυαριές χώμα επάνω του. Φεύγουμε με την άμαξα, επιστρέφουμε με την άμαξα στο σπίτι. Παρηγορούμαστε με το ότι μπροστά μας βρίσκεται μια μακρόχρονη ζωή ακόμα. Πόσο να διαρκούν 7 επί 10 χρόνια; Γιατί ξαφνικά δεν το κανονίζουμε έτσι, γιατί δεν μένουμε έξω, να κατεβούμε κάτω στον τάφο και να τραβήξουμε το λαχνό, για να ορίσουμε ποιόν θα χτυπήσει η δυστυχία, να είναι ο τελευταίος ζωντανός, που θα ρίξει τις τρεις τελευταίες φτυαριές χώμα πάνω στον τελευταίο πεθαμένο;

* * *

¹ **όπως εκείνον τον νάνο:** Πρβλ. Pap. I A 84 (1835), ή Sam. Pap. I, s. 62: "Υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι, όταν θέλουν να επιτελέσουν κάτι πραγματικά, λαμβάνουν τόσο τεράστια μέτρα, που αστοχούν εντελώς. Όπως ο νάνος στο παραμύθι, που όταν θέλησε να ακολουθήσει την πριγκίπισσα που δραπέτευσε καθώς και τον πρίγκιπα, φόρεσε τις μαγικές μπότες, που έκαναν βήματα των επτά μιλίων και, όταν έφτασε στην Τουρκία, τότε μόνον σκέφτηκε ότι οι δραπέτες πιθανότατα δεν διέθεταν τα ίδια μέσα". Είναι η παλαιότερη σημείωση που χρησιμοποιήθηκε για τα Διαψάλλματα. (Πρβλ. σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 944.)

Δεν μου αρέσουν τα κορίτσια. Η ομορφιά τους χάνεται, όπως ένα όνειρο και όπως η μέρα που πέρασε χθες.¹ Η αφοσίωσή τους -αχ ναι, η αφοσίωσή τους! Είτε είναι άπιστες, πράγμα που δεν με απασχολεί πλέον, είτε είναι πιστές. Αν έβρισκα μια τέτοια, θα μου άρεσε ως προς το ότι αυτή θα ήταν μια σπανιότητα, όμως δεν θα μου άρεσε από την άποψη της διάρκειας του χρόνου, γιατί είτε θα μου έμενε σταθερά πιστή, οπότε θα γινόμουν βέβαια θύμα του πειραματικού μου ζήλου, γιατί θα έπρεπε να αντέξω μαζί της, ή θα ερχόταν μια χρονική στιγμή που θα σταματούσε και τότε θα είχα βέβαια την παλιά ιστορία.

* * *

Μοίρα ελεεινή! Μάταια φκιασιδώνεις σαν μια γριά πόρνη το αυλακωμένο σου πρόσωπο, μάταια κάνεις φασαρία με τα κουδουνάκια του γελωτοποιού. Σε βαριέμαι. Είναι πάντα το ίδιο, ένα *idem per idem*.² Καμιά εναλλαγή, πάντα ξαναζεσταμένο φαγητό. Έλα, Ύπνε και Θάνατε, δεν υπόσχεται τίποτα, τα κρατάς όλα.

* * *

Αυτές οι δύο γνωστές δοξαριές! Αυτές οι δύο γνωστές δοξαριές εδώ αυτή τη στιγμή, μέσα στο δρόμο. Έχασα τα λογικά μου, είναι το αυτί μου που από αγάπη στη μουσική του Mozart έπαψε να ακούει, είναι η ανταμοιβή των θεών σε μένα τον δυστυχισμένο, που σα ζητιάνος κάθεται ανακούρκουδα στην θύρα του Ναού να του χαρίσουν ένα αυτί, που το ίδιο να παίζει αυτά που το ίδιο ακούει; Μόνον αυτές οι δύο δοξαριές, γιατί τώρα δεν ακούω τίποτε πλέον. Έτσι όπως σ' εκείνη την αθάνατη Εισαγωγή³ ξεπροβάλλουν απότομα μέσα απ' τους βαθείς χορωδιακούς ήχους, έτσι και εδώ απελευθερώνονται από τον θόρυβο και τον πάταγο του δρόμου με ολόκληρη τη έκπληξη μιας αποκάλυψης. -Πρέπει όμως να είναι κάπου εδώ πολύ κοντά, γιατί ακούω τώρα τους απαλούς χορευτικούς ήχους.- Εσείς είστε λοιπόν, δυστυχισμένο καλλιτεχνικό ζευγάρι, σε σας οφείλω αυτή τη χαρά. –Ο ένας απ' αυτούς πρέπει να ήταν δεκαεπτά χρονών και φορούσε ένα πράσινο σακάκι Καλμούκων⁴ με μεγάλα κοκάλινα κουμπιά. Το σακάκι του ήταν πάρα πολύ μεγάλο. Κρατούσε το βιολί σφιχτά κάτω απ' το πηγούνι. Η τραγιάσκα ήταν πιεσμένη βαθειά στο μέτωπο, το χέρι του ήταν καλυμμένο από ένα γάντι χωρίς δάκτυλα, τα δάκτυλα ήταν κόκκινα και μπλε από το κρύο. Ο άλλος ήταν μεγαλύτερος και είχε ριγμένη επάνω του μια Chenille.⁵

¹ **όπως η μέρα που πέρασε χθες:** Κατά τον Ψαλμό 90,4.

² **Idem per idem:** το όμοιον αεί και ταυτόν, τα αυτά τοις αυτοίς, ο Διός Κόρινθος. Η αιώνια ταυτότητα.

³ **Σ' εκείνην την αθάνατη Εισαγωγή (Ouverture):** Η Εισαγωγή του "Don Giovanni" του Mozart.

⁴ **Kalmuck:** Ενδυμασία ενός δυτικομογγολικού λαού. "Kalmuk" στα τουρκικά σημαίνει: "Αυτοί που έμειναν πίσω".

⁵ **Chenille:** Ύφασμα του οποίου οι κλωστές έχουν χνούδι που εξέχει. Οι κλωστές προέρχονται από κουκούλι κάμπιας.

Και οι δύο τους ήσαν τυφλοί. Ένα μικρό κορίτσι, το οποίο υποθέτω τους οδηγούσε, στεκόταν μπροστά τους και είχε χωμένα τα χέρια της στο κασκόλ. Εμείς μαζευτήκαμε σταδιακά, μερικοί θαυμαστές αυτών των ήχων, ένας ταχυδρόμος με τα γράμματά του, ένας πιτσιρίκος, μια υπηρέτρια, μερικοί αργόσχολοι. Οι αρχοντικές άμαξες προσπερνούσαν κάνοντας θόρυβο, τα φορτηγά κάρρα κάλυπταν αυτούς τους ήχους, οι οποίοι ξεπρόβαλλαν πάντα μόνον για μεμονωμένες στιγμές. Δυστυχισμένο ζευγάρι καλλιτεχνών, ξέρετε ότι αυτοί οι ήχοι κρύβουν μέσα τους όλη την λαμπρότητα του κόσμου;- Δεν ήταν αυτό σαν ένα κρυφό ραντεβού;

* * *

Συνέβη σ' ένα θέατρο,¹ να πιάσουν τα παρασκήνια φωτιά. Ο παλιάτσος εμφανίστηκε, ώστε να πληροφορήσει το κοινό για τη φωτιά. Πιστέψανε ότι ήταν αστείο και χειροκρότησαν. Το επανέλαβε. Αλαλάξαν από χαρά ακόμα περισσότερο. Έτσι, σκέφτομαι, θα έρθει το τέλος του κόσμου κάτω από τον γενικό χαρούμενο αλαλαγμό αστείων ανθρώπων που θα πιστεύουν ότι είναι ένα "Witz"² (αστείο).

* * *

Ποιό είναι γενικά το νόημα της ζωής; Αν χωρίσουμε τους ανθρώπους σε δύο μεγάλες τάξεις, τότε μπορούμε να πούμε, η μία εργάζεται για να ζήσει και η άλλη δεν το έχει ανάγκη. Αλλά το ότι εργάζεται κανείς για να ζήσει, δεν μπορεί βέβαια να είναι το νόημα της ζωής, γιατί εδώ υπάρχει μία αντίφαση, επειδή η συνεχιζόμενη δημιουργία των προϋποθέσεων θεωρείται ότι είναι η απάντηση στην ερώτηση για το νόημα εκείνου, δια μέσω του οποίου αυτή προϋποτίθεται.

¹ **Σε κάποιο θέατρο:** Στα χειρόγραφα του (Pap. III B 179,35) ονομάζεται "θέατρο στο Petersburg". Η έκρηξη της πυρκαγιάς ξέσπασε στις 14 Φεβρουαρίου του 1836. Από την λεπτομερή αναφορά της εφημερίδας "Η Ημέρα" της 1ης Μαρτίου 1836 σχηματίζεται η πηγή του S.K. Κατά την διάρκεια μιας εορταστικής εβδομάδας στο St.Petersburg διδόταν μια καλλιτεχνική παράσταση από τους Γερμανο-Δανούς αδελφούς Lehmann. Κατά την διάρκεια της παράστασης ξέσπασε φωτιά. "Όταν η φωτιά έπιασε πίσω από το παραβάν της σκηνής, ο Διευθυντής έδωσε εντολή στον Polichinello να ενημερώσει το κοινό για τον κίνδυνο. Ο Polichinello βγήκε στην σκηνή και φώναξε στα ρωσικά: "Φωτιά! Φωτιά!" Αλλά ένα μέρος του κοινού δεν κατάλαβε, διότι ο Polichinello δεν ήταν Ρώσος και η προφορά του δεν ήταν καθαρή, και ένα άλλο τμήμα του κοινού το θεώρησε σαν ένα άσχημο αστείο του Polichinello και γέλασε μ' αυτό. Εκατοντάδες ανθρώπων πέθαναν ή τραυματίστηκαν στην πυρκαγιά. Μεταξύ των καλλιτεχνών ήσαν και τα αδέλφια Price." (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 944εξ.)

² **Witz:** Γερμανικά στο πρωτότυπο. (=Αστείο)

Η ζωή των υπόλοιπων δεν έχει γενικά κανένα νόημα εκτός από το να καταβροχθίζει τις προϋποθέσεις. Αν θέλει κανείς να πει ότι το νόημα της ζωής είναι ο θάνατος, τότε φαίνεται να υπάρχει και πάλι μία αντίφαση.

* * *

Η κύρια απόλαυση δεν βρίσκεται σ' αυτό που απολαμβάνουμε, αλλά στην παράσταση. Αν είχα στις υπηρεσίες μου ένα υποτακτικό πνεύμα, το οποίο, όταν ζητούσα ένα ποτήρι νερό, μου έφερνε σ' ένα κύπελλο θελκτικά αναμεμειγμένα τα πιο εύγευστα κρασιά του κόσμου, θα τον έδιωχνα μέχρι να μάθαινε ότι η απόλαυση δεν βρίσκεται στο τί απολαμβάνω, αλλά στο ότι γίνεται το θέλημά μου.

* * *

Δεν είμαι εγώ λοιπόν ο κύριος της ζωής μου, είμαι μόνον ένα νήμα, το οποίο θα υφανθεί μέσα στον καμβά της ζωής. Τώρα βέβαια δεν μπορώ αμέσως να υφάνω, μπορώ όμως εν τούτοις να κόψω το νήμα.

* * *

Όλα θέλουν να αποκτηθούν μέσα στην ησυχία και να θεοποιηθούν στη σιωπή. Δεν ισχύει μόνον για της Ψυχής το μελλοντικό παιδί, ότι το μέλλον του εξαρτάται από την σιωπή της.¹

Με ένα παιδί, που, θεϊκό, άμα σωπάσεις-
παρόλα αυτά, ανθρώπινο, το μυστικό αν δείξεις.

* * *

Αισθάνομαι να είμαι προορισμένος να βιώσω όλες τις δυνατές ανθρώπινες διαθέσεις πέρα για πέρα, να κάνω εμπειρίες σε όλες τις κατευθύνσεις. Κάθε στιγμή είμαι ξαπλωμένος σαν το παιδί που θέλει να μάθει να κολυμπάει έξω, στη μέση της θάλασσας. Φωνάζω (το έμαθα από τους Έλληνες, απ' τους οποίους μπορούμε να μάθουμε το καθαρά ανθρώπινο). Διότι ναι μεν έχω ένα σχοινί γύρω από το σώμα μου,

¹ Δεν ισχύει μόνον για το μελλοντικό παιδί της Ψυχής: Πρβλ. τη διήγηση "Έρως και Ψυχή" στο "Ο χρυσός γάιδαρος" του Apuleius από την Madaura. Ο S.K. (Pap.III B 1 79,42) παραθέτει τους στίχους Γερμανικά και μάλιστα στη μετρική γερμανική μετάφραση του Joseph Kehrein, 1934. Στη μετάφραση του August Rode (1783) αναφέρεται σ' αυτό το σημείο: "Διότι θα μου γεννήσεις, ώ Ψυχή, ένα παιδί που ζει ήδη μέσα στα σπλάχνα σου και αυτό και που θα γίνει, ανάλογα με το αν θα μου διαφυλάξεις ή βεβηλώσεις το μυστικό μου, αθάνατο ή θνητό. (Σχ. Ν.Τ., ό.π., σ. 945.)

αλλά τη σανίδα, που πρέπει να με κρατάει πάνω, δεν τη βλέπω. Είναι ένας φοβερός τρόπος να κάνεις εμπειρίες.

* * *

Είναι πράγματι παράξενο: μέσα από τις δύο πιο φοβερές αντιθέσεις αποκομίζει κανείς μια παράσταση από την αιωνιότητα. Αν σκεφτώ εκείνον τον δυστυχή λογιστή, ο οποίος από απελπισία έχασε τα λογικά του, επειδή είπε σε έναν λογαριασμό 7 συν 6 ίσον 14 και κατέστρεψε έναν εμπορικό οίκο. Αν τον σκεφτώ πως πρωί, βράδυ, απερίσπαστος από όλα τα άλλα, επαναλαμβάνει: 7 συν 6 ίσον 14, τότε έχω μια εικόνα της αιωνιότητας. -Αν σκεφτώ μια ηδυπαθή γυναικεία ομορφιά σ' ένα χαρέμι, να ησυχάζει μ' όλη της την χάρη πάνω σ' ένα ντιβάνι, χωρίς να ενδιαφέρεται για οτιδήποτε στον κόσμο, έτσι έχω και πάλι μια εικόνα της αιωνιότητας.

* * *

Αυτά που λένε οι φιλόσοφοι για την πραγματικότητα είναι συχνά εξ ίσου παραπλανητικά, όπως εάν κανείς διαβάζοντας σε μια πινακίδα ενός παλαιοπωλή: "Σιδηρωτήριο", έρχονταν με τα ρούχα του, για να του τα σιδερώσουν. Θα εξαπατούνταν. Διότι η πινακίδα βρίσκεται εκεί για να πουληθεί.

* * *

Για μένα δεν υπάρχει τίποτα πιο επικίνδυνο από την ανάμνηση. Μόλις θυμηθώ μια σχέση ζωής, αυτόματα σταματάει η σχέση από μόνη της. Λένε ότι ο χωρισμός βοηθάει την αγάπη να φρεσκαριστεί. Αυτό είναι μεν σωστό, αλλά την φρεσκάρει με έναν καθαρά ποιητικό τρόπο. Το να ζεις μέσα στην ανάμνηση είναι η τέλεια ζωή που μπορεί κανείς να φανταστεί. Διότι η ανάμνηση χορταίνει πιο πλουσιοπάροχα απ' ό,τι όλη η πραγματικότητα και έχει τη σιγουριά που δεν διαθέτει καμιά πραγματικότητα. Μια αναμνησιακή σχέση ζωής έχει περάσει ήδη στην αιωνιότητα και δεν έχει πλέον κανένα χρονικό ενδιαφέρον.

* * *

Αν κάποιος έπρεπε να κρατάει ημερολόγιο, αυτός θα 'πρεπε να είμαι εγώ κι' αυτό για να βοηθήσω λίγο την μνήμη μου. Μετά από ένα διάστημα μου συμβαίνει συχνά να 'χω ξεχάσει τελείως ποιοί λόγοι με παρακίνησαν σ' αυτό ή σ' εκείνο κι' αυτό δεν αφορά μονάχα μικροπράγματα αλλά και τα πιο αποφασιστικά βήματα. Αν θυμηθώ τον λόγο, τότε μερικές φορές είναι αυτό τόσο παράξενο, ώστε εγώ ο ίδιος δεν θέλω να πιστέψω ότι αυτός ήταν ο λόγος. Αυτή η αμφιβολία θα παραμερίζονταν αν μπορούσα να στηριχτώ σε κάτι γραπτό. Ένας λόγος είναι γενικά ένα παράξενο πράγμα. Αν τον δε μ' όλο το πάθος μου, τότε αναπτύσσεται σε φοβερή αναγκαιότητα, που μπορεί να θέσει σε κίνηση γη και ουρανό. Αν το δω χωρίς πάθος, το υποβλέπω με χλευασμό. -Εδώ και πολύ καιρό σκέφτομαι ποιός ήταν κυρίως ο λόγος που με παρακίνησε να παραιτηθώ από τη θέση του ωρομίσθιου καθηγητή.¹ Όταν το σκέφτομαι τώρα, μου φαίνεται πως ακριβώς μια τέτοια θέση θα 'ταν στα μέτρα μου. Σήμερα μού 'ρθε ξαφνικά η ιδέα πως ο λόγος ήταν ακριβώς το ότι έπρεπε να θεωρήσω τον εαυτό μου (ως) απόλυτα κατάλληλο γι' αυτή τη θέση. Αν έμενα στην υπηρεσία μου θα έπρεπε να τα χάσω όλα, δεν θα κέρδιζα τίποτα. Λέγοντας αυτά θεώρησα σωστό να παραιτηθώ από τη θέση μου και να ψάξω να προσληφθώ σ' ένα περιοδεύοντα θεατρικό θίασο για το λόγο ότι δεν είχα καθόλου ταλέντο κι' έτσι μπορούσα να κερδίσω τα πάντα.

* * *

Έχει μεγάλη δόση αφέλειας να πιστεύουμε πως θα βοηθούσε αν φωνάζαμε και τσιρίζαμε μέσα σ' αυτό τον κόσμο, σαν να μπορούσαμε έτσι να αλλάξουμε τη μοίρα. Να παίρνουμε τα πράγματα όπως έρχονται και να αποφεύγουμε όλες τις δυσκολίες. Όταν πήγαινα στα νιάτα μου σ' ένα ρεστοράν, έλεγα στο γκαρσόν: ένα καλό κομμάτι, ένα πολύ καλό κομμάτι, από πλάτη, όχι πολύ λιπαρό. Το γκαρσόν ίσως δεν άκουγε καθόλου τη φωνή μου, άσε που και να πρόσεχε αυτά που του έλεγα,

¹ **Στα διδακτικά μαθήματά μου:** Ο S.K. ως φοιτητής ήταν ωρομίσθιος δάσκαλος στο παλιό του Σχολείο, το "Borgerdydsskole", στην Κοπεγχάγη, στο οποίο δίδαξε μεταξύ άλλων και Λατινικά. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 945.)

ακόμα κι' αν η φωνή μου κατόρθωνε να φτάσει στην κουζίνα και να ταρακουνήσει τον μάγειρα, ακόμα κι' αν όλα αυτά συνέβαιναν, δεν υπήρχε ίσως ούτε κι' ένα καλό κομμάτι σ' ολόκληρο το ψητό. Τώρα πια δε φωνάζω ποτέ.

* * *

Η τάση για κοινωνικές παροχές και η ωραία συμπάθεια που την ακολουθεί εξαπλώνονται όλο και περισσότερο. Στην Λειψία σχηματίστηκε μια επιτροπή, η οποία από συμπάθεια για το λυπητερό τέλος των γέρικων αλόγων αποφάσισε να τρώγονται.

* * *

Έχω μόνον έναν φίλο, είναι η Ηχώ. Και γιατί είναι φίλη μου; Διότι αγαπώ την θλίψη, και δεν μου την παίρνει. Έχω μόνο μια έμπιστη, είναι η ησυχία της νύχτας. Και γιατί είναι η έμπιστή μου; Διότι σιωπά.

* * *

Όπως συνέβη στον Παρμενίσκο¹ σύμφωνα με τον μύθο, που έχασε την ικανότητα να γελάει στην σπηλιά του Τροφώνιου, την οποία ξαναπόκτησε όμως στη θεά ενός ασχημάτιστου κούτσουρου που τοποθετήθηκε στη Δήλο σαν εικόνα της θεάς Λητούς, το ίδιο συνέβη και με μένα. Όταν ήμουν πολύ νέος, ξέμαθα να γελώ στην σπηλιά του Τροφώνιου. Όταν μεγάλωσα, όταν άνοιξα τα μάτια μου και παρατήρησα την πραγματικότητα, τότε έπρεπε να γελάσω και από τότε δεν σταμάτησα. Έβλεπα ότι το νόημα της ζωής είναι να βρω έναν βιοπορισμό και στόχος της να γίνω δικαστικός σύμβουλος. Ότι η ευδαιμονία της αγάπης είναι να παντρευτώ ένα ευκατάστατο κορίτσι. Ότι η μακαριότητα της φιλίας είναι, να βοηθάει ο ένας τον άλλον σε οικονομικές δυσκολίες. Ότι σοφία είναι ό,τι καταλαβαίνουν οι περισσότεροι γι' αυτήν. Και ότι ενθουσιασμός είναι να βγάλεις έναν λόγο. Ότι θάρρος είναι να ρισκάρεις μια χρηματική ποινή των δέκα λιρών. Ότι εγκαρδιότητα είναι να πεις "καλή χώνεψη" μετά από ένα μεσημεριανό φαγητό. Ότι φόβος θεού είναι να πάς να κοινωνήσεις μια φορά τον χρόνο. Αυτό είδα και γέλασα.

* * *

¹ **Παρμενίσκος:** Ένας Πυθαγόρειος φιλόσοφος για τον οποίο ο Αθήναιος XIV,614 διηγείται ότι: το Τροφώνειο σπήλαιο είναι το μαντείο του θεού της γης Τροφώνιου στην Βοιωτία. Οι επισκέπτες έβγαιναν από το σπήλαιο διαρκώς με πεσμένη διάθεση και με ωχρά μάγουλα. Αργότερα ο Παρμενίσκος πήγε στην Δήλο, όπου επισκέφτηκε όλα τα αξιοθέατα. Σταμάτησε επίσης και στον ναό της Λητούς, της μητέρας του Απόλλωνα. Όταν όμως ανακάλυψε ότι το άγαλμα της θεάς αποτελούνταν από ένα ακατέργαστο ξύλο και μόνον, ξέσπασε στα γέλια. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 945.)

Τί είναι αυτό που με δένει; Από τί ήταν φτιαγμένα τα δεσμά¹ με τα οποία παρέμενε δεμένος ο λύκος Fenris; Ήταν κατασκευασμένα από το θόρυβο που κάνουν τα πόδια της γάτας όταν περπατά στη γη, από το γέμι γυναικών, από τις ρίζες των βράχων, από το χόρτο της αρκούδας, από την αναπνοή των ψαριών και το σάλιο των πουλιών. Κι' εγώ είμαι δεμένος έτσι με δεσμά φτιαγμένα από σκοτεινές φαντασιώσεις, από τρομακτικά όνειρα, από ανήσυχες σκέψεις, από έντρομες προαισθήσεις, από ανεξήγητους φόβους. Αυτά τα δεσμά είναι "πολύ εύκαμπτα, μαλακά σαν μετάξι, λυγίζουν και στο πιο μεγάλο τέντωμα και δεν μπορούν να σπάσουν."

* * *

Πόσο παράξενο: είναι πάντα το ίδιο που μας απασχολεί σ' όλες τις ηλικίες. Απομακρυνόμαστε πάντα το ίδιο ή, ακόμα καλύτερα, γυρνάμε πίσω. Όταν ήμουν 15 χρονών έγραφα στο επίλεκτο σχολείο με πολύ ενθουσιασμό περί αποδείξεων για την ύπαρξη του θεού και την αθανασία της ψυχής, για την έννοια της πίστης, για την σημασία των θαυμάτων. Για τις απολυτήριες εξετάσεις έγραψα μια πραγματεία περί της αθανασίας της ψυχής, για την οποία πήρα *prae ceteris*². Αργότερα κέρδισα βραβείο με μια πραγματεία γι' αυτό το θέμα. Ποιός θα πίστευε ότι εγώ μετά από ένα τόσο σοβαρό και πολύ παινεμένο ξεκίνημα, έφτασα στα 25 μου στο σημείο να μη μπορώ να παρουσιάσω ούτε μια μοναδική απόδειξη για την αθανασία της ψυχής. Ιδιαίτερα θυμάμαι από τα σχολικά μου χρόνια ότι ο καθηγητής παίνεσε εξαιρετικά και διάβασε στη τάξη μια εργασία μου για την αθανασία της ψυχής, τόσο για το εξαιρετο περιεχόμενο όσο και για την έσοχη γλώσσα. Αχ, αχ, αχ, αυτή την εργασία την έχω πετάξει προ πολλού. Τι δυστυχία! Ίσως να έθελγε τόσο με τη γλώσσα

¹ **Από τί ήταν φτιαγμένα τα δεσμά:** Η κύρια πηγή του S.K. ήταν το βιβλίο του B. Moeinichen, "Θρησκοληψία, θεοί, μύθοι και ήρωες των βόρειων λαών", Κοπεγχάγη 1800 (Αρ. Καταλ. 1947). Στη σελίδα 101 γράφει: "μερικοί νάνοι κατασκεύασαν στο Svartalfheim τον ιμάντα Gleibner (με τον οποίο θα έπρεπε να δεθεί ο λύκος Fernis), που να είναι όχι μόνο ιδιαίτερα δυνατός αλλά ταυτόχρονα τόσο απαλός, όπως το μετάξι, ώστε να αντέχει στα ισχυρότερα τεντώματα. Αυτός ο ιμάντας έγινε: 1. από το θόρυβο που κάνουν τα πόδια της γάτας, όταν κινείται στο έδαφος, 2. από τις τσιρίδες των γυναικών, 3. από τις ρίζες των βράχων, 4. από τους τένοντες των αρκούδων, 5. από την αναπνοή των ψαριών και 6. από το σάλιο των πουλιών. Ο Grundtvig στη 2η έκδοση του έργου του "Μυθολογία του Βορρά", 1832, σελ.518, διόρθωσε το "τσιρίδες γυναικών" του πρωτότυπου και το έκανε "γένια γυναικών, αλλά το "τένοντες αρκούδας" το άλλαξε κατά λάθος σε "χόρτο αρκούδας". Ο S.K. που είχε τη μυθολογία του Grundtvig (Αρ. Καταλ. 1949), πήρε απ' αυτόν το "χόρτο αρκούδας". (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 945εξ.)

² **Prae ceteris:** Prae Kai eteris-και ετέροις. Ιδιαίτερη διάκριση, αριστείο.

όσο και με το περιεχόμενο την ψυχή μου που αμφιβάλλει. Επομένως, συμβουλευώ γονείς, προϊσταμένους και δασκάλους να προτρέπουν τα παιδιά, που τους τα έχουν εμπιστευθεί, να κρατούν τις δανέζικες εργασίες τις οποίες έγραψαν στα 15 τους. Το να δώσω αυτή τη συμβουλή είναι το μοναδικό που μπορώ να κάνω για το καλό του ανθρώπινου γένους.

* * *

Ίσως έφτασα στη γνώση της αλήθειας.¹ Σίγουρα όχι στη μακαριότητα. Τί να κάνω; Να δράσεις στον κόσμο, μου απαντούν. Θα 'πρεπε να ανακοινώσω στον κόσμο τον καημό μου, να συνεισφέρω περισσότερο στην απόδειξη πόσο θλιβερά και οικτρά είναι όλα, ίσως ανακαλύψω ότι υπάρχει στην ανθρώπινη ζωή μια νέα κηλίδα που είχε μείνει μέχρι τώρα απαρατήρητη; Ίσως τότε να αποκόμιζα τη σπάνια αμοιβή να γίνω διάσημος σαν εκείνον που ανακάλυψε τις κηλίδες στον Δία.² Ωστόσο προτιμώ να σωπαίνω.

* * *

Μα πώς μοιάζει μεταξύ της η ανθρώπινη φύση! Με τί έμφυτη μεγαλοφυΐα μπορεί συχνά να μας δείξει ένα μικρό παιδί μια ζωντανή εικόνα από τη συμπεριφορά των μεγάλων. Διασκέδαζα σήμερα αρκετά με τον μικρό Λούντβιχ. Καθόταν στο καρεκλάκι του. Με φανερή άνεση κοιτούσε γύρω του. Τότε πέρασε η νταντά Μάρεν από το δωμάτιο. Μάρεν, φώναξε. Ναι, μικρέ Λούντβιχ, απάντησε αυτή με συνηθισμένη φιλικότητα και πήγε στο μικρό. Έγειρε λίγο το μεγάλο του κεφάλι στο πλάι, κάρφωσε τα τεράστια μάτια του κατεργάρικα πάνω της κι' είπε τελείως φλεγματικά: δεν ήταν αυτή η Μάρεν, ήταν μια άλλη Μάρεν! Τι κάνουμε εμείς οι μεγάλοι; Φωνάζουμε όλο τον κόσμο κι' όταν αυτός μας ανταποκρίνεται φιλικά, τότε λέμε: δεν ήταν αυτή η Μάρεν!

* * *

¹ **στη γνώση της Αλήθειας:** Πρβλ. Α΄ Τιμόθ. 2,4:" Ός πάντας ανθρώπους θέλει σωθήναι και εις επίγνωσιν αληθείας ελθείν". Η Δανέζικη Βίβλος έχει ενδιάμεσα την έκφραση: "...πάντας ανθρώπους μακαρίους γίνεσθαι..." Είναι όμως πιθανό επίσης αυτό, που ο Hirsch ισχυρίζεται στο σχόλιο του σ' αυτό το σημείο, ότι ο S.K. εδώ εναντιώνεται στη θεωρία του Fichte, όπως αυτή εκφράζεται π.χ. στο "Υποδείξεις για μακάρια ζωή": ότι η γνώση της αλήθειας χαρίζει στον άνθρωπο μια μακάρια ζωή ήδη εδώ επάνω στη γη. Πρβλ. Pap. III, A 44. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 946.)

² **Διάσημος σαν εκείνον που ανακάλυψε τις κηλίδες στο Δία:** Ο αστρονόμος Giovanni Domenico Cassini βρήκε το 1665 στο Δία τις σκιές από τους δορυφόρους του. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 946.)

Η ζωή μου μοιάζει με αιώνια νύχτα. Έτσι όταν κάποτε πεθάνω, θα μπορέσω να πω μαζί με τον Αχιλλέα:

Du bist vollbracht, Nachtwache meines Daseyns.

(Ολοκληρώθηκες, νυχτερινή φρουρά της ύπαρξής μου.)¹

* * *

Η ζωή μου είναι εντελώς χωρίς νόημα. Όταν παρατηρώ τις διάφορες εποχές της, συμβαίνει με τη ζωή μου ό,τι και με τη λέξη "Schnur" στο λεξικό,² που έχει σαν πρώτη σημασία τη λέξη "σπάγκος" και για δεύτερη "νύφη-σύζυγος του γιού". Λείπει μόνο ότι η λέξη "Schnur" θα είχε σαν τρίτη σημασία τη λέξη "καμήλα" και σαν τέταρτη την "σκούπα".

* * *

Είμαι όπως ένα γουρούνι απ' το Lüneburg.³ Η σκέψη μου είναι ένα πάθος. Μπορώ μάλιστα σκαλίζοντας να βγάλω τρούφες μανιτάρια⁴ για τους άλλους. Σε μένα τον ίδιο δεν μ' αρέσουν να τα τρώω. Παίρνω τα προβλήματα πάνω στην μύτη μου. Όμως δεν ξέρω τί να τα κάνω εκτός από το να τα πετάξω πίσω μου πάνω απ' το κεφάλι.

* * *

Μάταια εναντιώνομαι. Το πόδι μου γλιστράει. Κι' όμως η ζωή μου γίνεται μια Ποιητική-Υπαρξη (Digter-Existents).⁵ Μπορείς να φανταστείς κάτι το πιο δυστυχισμένο; Είμαι προορισμένος. Η μοίρα γελάει σε βάρος μου, όταν μου δείχνει ξαφνικά πως όλα αυτά που κάνω εναντίον, γίνονται Στιγμή σε ένα τέτοιο Εμπειρικό-Είναι (Tilvaerelse, Dasein).⁶ Μπορώ να σκιαγραφήσω την ελπίδα τόσο ζωντανά,

¹ **Du bist vollbracht Nachtwache meines Daseyns.** Γερμανικά στο πρωτότυπο. "Τελειώθηκες, νυχτερινή φρουρά της ύπαρξής μου."

² **"Schnur"** στο (Γερμανικό) λεξικό.

³ **όπως το γουρούνι από το Lueneburg:** Αρχικά ο S.K. επεξεργάστηκε δυο παραβολές με το γουρούνι και τον ελέφαντα (Pap. III B 123) ή Sam. Pap. III, σ. 174: "Είμαι όπως το γουρούνι του Lueneburg -η σκέψη μου είναι πάθος, γι' αυτό μπορώ κάλλιστα σκαλίζοντας να βγάλω ύδνες (=τρούφες μανιτάρια), τις οποίες ο ίδιος δεν τρώω, όπως ένας ελέφαντας ρίχνω όλα τα προβλήματα προς τα πίσω πάνω από μένα, τα ξεριζώνω, και αυτό γίνεται τόσο γρήγορα, σαν να ήταν ο ελέφαντας γεμάτος ενεργητικότητα, αλλά μετά μένουν τα πράγματα έτσι." (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 946.)

⁴ **Ύδνα:** Τρούφα, είδος σπάνιου μανιταριού που θεωρείται στη μαγειρική ιδιαίτερη νοστιμιά.

⁵ **Digter-Existents:** Ποιητική ύπαρξη.

⁶ **Tiværelse** =Εμπειρικό-Είναι. (Στα Γερμανικά **"Dasein"**.) Η απλή (μερικοί την χαρακτηρίζουν "κατώτερη") μορφή ύπαρξης, η "δεδομένη", σε αντίθεση με την Existenz που υπονοεί και την υποκειμενική αυτενέργεια. Κατά τον K. ύπαρξη

ώστε κάθε ατομικότητα που ελπίζει, να αποδεχθεί την περιγραφή μου. Και εν τούτοις είναι μια παραποίηση. Διότι ενώ σκιαγραφώ την ελπίδα, σκέφτομαι την ανάμνηση.

* * *

Υπάρχει ακόμα μια απόδειξη για την ύπαρξη του θεού, που μέχρι τώρα παραβλέψαμε και την οφείλουμε σ' έναν σκλάβο, στους "Ιππείς" του Αριστοφάνη ¹:

Δημοσθένης.

Ποιον βρέτας; ετεόν ηγει γάρ θεούς;

Νικίας.

έγωγε.

Δημοσθένης.

ποιώ χρώμενος τεκμηρίω;

Νικίας.

οτιή θεοίσιν εχθρός ειμ. ουκ εικότως;

Δημοσθένης.

ευ προσβιβάζεις με.

* * *

Πόσο φοβερή είναι η βαριεστιμάρα-φοβερά βαρετή. Δεν ξέρω καμιά σκληρότερη έκφραση, καμιά πιο αληθινή. Διότι μόνον το ίσο αναγνωρίζεται από το ίσο. Αν υπήρχε παρόλα' αυτά μια ψηλότερη έκφραση, μια σκληρότερη, θα υπήρχε, γιατί όχι ακόμα μια κίνηση. Κείτομαι τεντωμένος, άπραγος. Το μόνο που βλέπω είναι το κενό, το μόνο απ' το οποίο ζω είναι το κενό, το μόνο στο οποίο κινούμαι είναι το κενό. Ούτε καν από πόνο δεν υποφέρω. Ο γύπας τσιμπούσε ολοένα το συκώτι του Προμηθέα. Πάνω στον Λόκε² έσταζε ολοένα φαρμάκι. Ήταν μια διακοπή, αν και μονότονη. Ο πόνος μάλιστα έχασε για μένα την τέρψη που έχει. Κι' αν μου προσέφεραν όλα τα μεγαλεία του κόσμου ή όλα τα βάσανα του κόσμου, με συγκινούν

σημαίνει να είναι κανείς θεληματικός άνθρωπος και γεμάτος πάθος, και που έχει επίγνωση του πάθους του. Και ένας άλλος άμεσος ορισμός του Κ.: «Existenz ist der Abstand zwischen Denken und Sein», «Η Ύπαρξη είναι η απόσταση μεταξύ Σκέψης και Εΐναι».

¹ **στους "Ιππείς" του Αριστοφάνη:** Ο S.K. γράφει "στον Ιππέα" τα ονόματα Δημοσθένης και Νικίας, για τον πρώτο και τον δεύτερο σκλάβο, τοποθετήθηκαν στην έκδοση του G. Dindorff, Leipzig 1830. Πρώτος δούλος: "Τι καλιακούδα! Πιστεύεις στα σοβαρά ακόμα στους θεούς;" Δεύτερος δούλος: "Φυσικά." Πρώτος δούλος: "Τί αποδείξεις έχεις γι' αυτό;" Δεύτερος δούλος: "Το ότι οι θεοί με μισούν! Δεν είναι αρκετό;" Πρώτος δούλος: "Νικήθηκα." (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 947.)

² **Λόκε:** Θεός-γίγαντας της σκανδιναβικής μυθολογίας. Μέρος της τριάδας: Odin-Hene-Loke. Ο Loke αντιπροσώπευε το φώς και το σκοτάδι, τον πιστό σύντροφο αλλά και τον προδότη. Οι άνθρωποι τον φοβούνταν, δεν τον σέβονταν, γι' αυτό και δεν του ανέγειραν βωμούς. Παραβάλλεται με τον Εγκέλαδο, διότι, όταν ταράσσεται από τους πόνους, που προέρχονται από το δηλητήριο του φιδιού (που σύμφωνα με την καταδίκη του έπρεπε να στάζει περιοδικά στο στόμα του), σείεται μαζί του κι' ολόκληρη η γη.

το ίδιο, δεν θα γυρνούσα από την άλλη πλευρά, ούτε για να τα αντιμετωπίσω ούτε για να τα αποφύγω. Θανάτω αποθνήσκω.¹ Και τί θα μπορούσε ακόμα να με αποσπάσει από τις σκέψεις μου; Ναι, αν θα 'βλεπα μια έμπιστη που θα περνούσε σ' όλες τις δοκιμασίες, έναν ενθουσιασμό, που όλα θα τα άντεχε, μια πίστη, ώστε όρη μεθιστάναι,² αν ψηλαφούσα μια σκέψη που θα συνέδεε το πεπερασμένο με το άπειρο! Όμως η δηλητηριώδης αμφιβολία της ψυχής μου τα κατατρώει όλα. Η ψυχή μου είναι όπως η Νεκρά θάλασσα,³ πάνω απ' την οποία δεν μπορεί να πετάξει πουλί. Και αν έχει έρθει (κάποιο) μέχρι τη μέση της διαδρομής, βυθίζεται κουρασμένο, στο θάνατο και τη φθορά.

* * *

Παράξενο! Με ποίο διαφορούμενο φόβο γαντζώνεται ο άνθρωπος σ' αυτή τη ζωή μπροστά στο φόβο να χάσει και να διατηρήσει! Κάποτε σκέφτηκα ήδη να κάνω ένα αποφασιστικό βήμα, μπροστά στο οποίο όλα τα προηγούμενα θα ήσαν παιδιαρίσματα-να αναλάβω το μεγάλο ταξίδι της εξερεύνησης. Όπως ένα πλοίο, όταν καθέλκεται, χαιρετίζεται με κανονιοβολισμούς, έτσι ήθελα να χαιρετήσω τον εαυτό μου. Και παρόλα αυτά. Είναι το θάρρος που μου λείπει; Αν μια πέτρα έπεφτε από ψηλά και με σκότωνε, θα ήταν, κατά κάποιο τρόπο, μια διέξοδος.

* * *

Και όμως η ταυτολογία είναι και παραμένει η ψηλότερη αρχή, το ψηλότερο αξίωμα σκέψης. Δεν είναι λοιπόν παράξενο που οι περισσότεροι άνθρωποι εξυπηρετούνται από αυτήν. Επίσης δεν είναι καθόλου φτωχή και είναι σε θέση να γεμίσει χωρίς άλλο ολόκληρη τη ζωή. Έχει μια χωρατατζίδικη, αστεία, διασκεδαστική μορφή, που είναι οι ατελείωτες κρίσεις.⁴ Αυτό το είδος της ταυτολογίας είναι η παράδοξη και η

¹ **Θανάτω αποθνήσκω:** Ο S.K. χρησιμοποιεί μια έκφραση που είναι μετάφραση του ελληνικού "Θανάτω αποθανείσθε" ή "Θανάτω τελευτώ". Πρβλ. Γένεσις 2,17. Ματθ. 15,4. Μάρκ.7,10.

² **μίαν πίστιν, ώστε όρη μεθιστάναι:** Α΄Κορ. 13,2. Μάρκ. 11,23.

³ **Νεκρά θάλασσα.** Πρβλ. Lucetius VI, 738εξ., Stravon V, 244 παρόμοιος μύθος (!) για την λίμνη Avernus. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 947.)

⁴ **οι άπειρες κρίσεις:** Ο S.K. χρησιμοποιεί εδώ αυτόν τον χαρακτηρισμό στο πνεύμα του Hegel "Η Επιστήμη της Λογικής", σε σχέση με τη θετική-άπειρη κρίση-συλλογισμό, που δεν καταλήγει σε καμιά κρίση, διότι υποκείμενο και κατηγορημα είναι το ίδιο και η κρίση σχηματίζει μια ταυτολογία: "Ένα τριαντάφυλλο είναι ένα τριαντάφυλλο, ή εκείνος που δεν βλέπει καλά πρέπει να φορέσει γυαλιά. Όταν ο S.K. αυτές τις ταυτολογίες τις ονομάζει παράδοξες και υπερβατικές, τις σχετίζει με το πνεύμα του Hegel, ο οποίος θεωρεί τις άπειρες κρίσεις σαν κατώτερες της λογικής, σαν ασυνάρτητες. Το μαθηματικό αξίωμα: "Τα προς τρίτο ίσα και μεταξύ των ίσα" οδηγεί, πάρα κάτω, επίσης σε μια σκέψη του Hegel. Ο S.K. εδώ διακρίνει ξεκάθαρα τη διαφορά μεταξύ των καλών και των κακών ταυτολογιών. Στις πρώτες ανήκουν οι παράδοξες και οι αστείες, τις οποίες χρησιμοποιούν οι αισθητικοί για να κρατήσουν μακριά την πραγματικότητα και τις απαιτήσεις της για εκλογή, και τις εικονογράφησε

υπερβατική. Και έχει την σοβαρή, την επιστημονική και την εποικοδομητική μορφή. Ο τύπος γι' αυτό είναι ο ακόλουθος: τα προς τρίτον ίσα και μεταξύ των ίσα. Αυτό είναι ένα ποσοτικό συμπέρασμα. Αυτό το είδος ταυτολογίας είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για την ακαδημαϊκή έδρα και τον άμβωνα, όπου κανείς πρέπει να πει πολλά.

* * *

Το δυσανάλογο στην κατασκευή του σώματος μου είναι ότι τα μπροστινά μου πόδια είναι πολύ κοντά. Όπως ο λαγός από την νέα Ολλανδία,¹ έχω πάρα πολύ κοντά (μπροστινά) πόδια αλλά ατελείωτα μακριά πισινά πόδια. Γενικά, κάθομαι εντελώς ήρεμα. Αν κάνω όμως μια κίνηση, τότε αυτή είναι ένα πήδημα φοβερό προς κατάπληξη όλων εκείνων με τους οποίους συνδέομαι με τα τρυφερά δεσμά της συγγένειας και της φιλίας.

* * *

Ε ί τ ε - Ε ί τ ε

Μια εκστατική διάλεξη

Παντρέψου, θα το μετανιώσεις.² Μην παντρεύεσαι, πάλι θα το μετανιώσεις. Παντρέψου ή μην παντρεύεσαι, και για τα δύο θα μετανιώσεις. Ε ί τ ε παντρεύεσαι είτε δεν παντρεύεσαι, θα μετανιώσεις και για τα δύο. Γέλα με την τρέλα του κόσμου, θα το μετανιώσεις. Κλάψε γι' αυτήν, πάλι θα το μετανιώσεις. Γέλα με την τρέλα του κόσμου ή κλάψε γι' αυτήν, και για τα δύο θα μετανιώσεις. Είτε γελάσεις με την τρέλα του κόσμου είτε κλάψεις γι' αυτήν, θα μετανιώσεις και για τα δύο. Εμπιστεύσου μια κοπέλα, θα το μετανιώσεις. Μην την εμπιστεύεσαι, πάλι θα το μετανιώσεις. Εμπιστεύσου ή μην εμπιστεύεσαι μια κοπέλα, και για τα δύο θα μετανιώσεις. Είτε εμπιστεύεσαι μια κοπέλα ε ί τ ε δεν την εμπιστεύεσαι, θα μετανιώσεις και για τα δύο. Απαγχονίσου, θα το μετανιώσεις. Μην απαγχονίζεσαι, πάλι θα το μετανιώσεις. Απαγχονίσου ή μην απαγχονίζεσαι, και για τα δύο θα μετανιώσεις. Είτε απαγχονιστείς είτε δεν απαγχονιστείς, θα μετανιώσεις και για τα δύο. Αυτή είναι, Κύριοι, η σοφία της ζωής περιληπτικά. Δεν παρατηρώ μόνον σε μεμονωμένες στιγμές, όπως λέει ο Spinoza, όλα **aeterno modo**,³ αλλά είμαι διαρκώς **aeterno**

μέσα από το διάψαλμα "Παντρέψου..." κλπ. Και στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι σοβαρές ταυτολογίες, των κενών επαναλήψεων, όπως αυτές που είναι τόσο αγαπητές στους δασκάλους και τους ιεροκήρυκες. Στο χειρόγραφο του "Είτε-Είτε" ο S.K. παρέπεμψε στον Έλληνα φιλόσοφο Στίλφωνα, ο οποίος αμφισβήτησε τη δυνατότητα να εκφράσεις επακριβώς οτιδήποτε πάνω σε οτιδήποτε άλλο. (Σχ. N.T., ό.π., σ.947εξ.)

¹ Όπως ο λαγός από την Νέα-Ολλανδία, δηλαδή από την Αυστραλία. Εννοεί τη μικρή ή Λαγο-Καγκουρώ Lagorchester leporoides. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 948.)

² Παντρέψου, θα το μετανιώσεις: Στο χειρόγραφο του (πρβλ. Pap.IV A 220) ο S.K. παραπέμπει στον Διογένη Λαέρτιο, ο οποίος (II, 33) βάζει στο στόμα του Σωκράτη μια τέτοια εξωτερίκευση. Είναι επίσης κοντά και σε μια έκφραση από το βιβλίο του Jens Baggesen "Ναι και Όχι": "Ένας άλλος φιλόσοφος είναι αξιοπρεπέστερος. Τα λόγια του σ' αυτήν την υπόθεση είναι: Παντρέψου ή μην παντρεύεσαι, ένα είναι το αποτέλεσμα, θα μετανιώσεις και για τα δύο." (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 948.)

³ **aeterno modo**: κατά τρόπο αιώνιο. Η έκφραση είναι δανεισμένη από τον Spinoza, και μάλιστα από το έργο του "Ethica". "Mens nostra, quatenus intelligent, aeternus cogitandi modus sit." (Το πνεύμα μας είναι, εφόσον αναγνωρίζει, μια αιώνια μορφή σκέψης). Ο S.K. σίγουρα σκέφτηκε την συχνά χρησιμοποιημένη έκφραση "sub specie aeternitatis" που σημαίνει "από την έποψη της αιωνιότητας", από την οποία λαμβάνει χώρα, σύμφωνα με τον Spinoza, κάθε πραγματική γνώση. (Σχ. N.T., ό.π., σ. 948.)

modo. Πολλοί πιστεύουν ότι είναι κι' αυτοί (**aeterno modo**), όταν, αφού έκαναν το ένα ή το άλλο, ενώνουν ή γεφυρώνουν αυτές τις αντιθέσεις. Αυτό όμως είναι παρανόηση. Διότι η αληθινή αιωνιότητα δεν βρίσκεται πίσω από το Είτε-Είτε, αλλά μπροστά του. Η αιωνιότητά τους, ως εκ τούτου, θα είναι επίσης μια οδυνηρή χρονική διαδοχικότητα, διότι αυτοί θα πρέπει να καταναλίσκονται στη διπλή μετάνοια. Η σοφία μου λοιπόν είναι εύκολα κατανοητή. Διότι έχω μόνον ένα αξίωμα, το οποίο ούτε καν χρειάστηκε να το χρησιμοποιήσω. Πρέπει κανείς να διακρίνει μεταξύ της ακόλουθης διαλεκτικής του Ε ί τ ε - Ε ί τ ε και του εδώ εξηγημένου αιώνιου. Όταν λοιπόν εδώ λέω, ότι δεν χρησιμοποιώ το αξίωμά μου, αυτό δεν έχει την αντίθεσή του σε ένα "Το- παίρνω-σαν-Βάση", αλλά είναι κυρίως η αρνητική έκφραση για το αξίωμά μου, που, μέσα από το οποίο κατανοεί τον εαυτό του σε αντίθεση με ένα "Παίρνω-σαν-Βάση" ή ένα "Δεν-παίρνω-σαν-Βάση". Δεν κάνω χρήση του αξιώματος μου, γιατί αν το χρησιμοποιούσα, θα το μετάνιωνα, αν δεν το χρησιμοποιούσα, θα το μετάνιωνα πάλι. Αν νόμιζε, ως εκ τούτου, ο ένας ή ο άλλος από τους αξιότιμους ακροατές μου, ότι σ' αυτά που είπα υπήρχε παρόλα αυτά ακόμα κάτι, αποδεικνύει απλά μ' αυτό ότι το κεφάλι του δεν είναι κατάλληλο για φιλοσοφία. Αν του φαινόταν ότι υπάρχει κίνηση στα λεχθέντα, αποδεικνύει το ίδιο. Για εκείνους τους ακροατές αντίθετα που είναι σε θέση να με παρακολουθήσουν, μολονότι δεν κάνω καμία κίνηση, θέλω τώρα να αναπτύξω την αιώνια αλήθεια, μέσα από την οποία αυτή η φιλοσοφία παραμένει στα ίδια και δεν υπόκειται σε καμία άλλη υψηλότερη. Εάν δηλαδή έκανα χρήση του αξιώματος μου, δεν θα μπορούσα να σταματήσω πάλι. Διότι αν δεν σταματούσα, θα το μετάνιωνα και αν σταματούσα, θα το μετάνιωνα πάλι κλπ. Τώρα όμως, αφού δεν το χρησιμοποιώ ποτέ, μπορώ ανά πάσα στιγμή να σταματήσω. Διότι η αιώνια χρησιμοποίηση από μέρους μου είναι η αιώνια παύση μου. Η εμπειρία έδειξε ότι η φιλοσοφία δε δυσκολεύεται σε καμία περίπτωση να αρχίσει.¹ Πέρα απ' αυτό: αρχίζει βέβαια με το τίποτα και μπορεί να ξεκινήσει μ' αυτό κάθε στιγμή. Αυτό που, αντίθετα, τους πέφτει βαρύ στη φιλοσοφία και στους φιλόσοφους είναι να σταματήσουν. Ακόμα και αυτήν τη δυσκολία την ξεπέρασα. Διότι στην περίπτωση που κάποιος πίστευε ότι εγώ, σταματώντας τώρα, πραγματικά σταματώ, αποδεικνύει ότι δεν είναι προικισμένος για υποθετική-αφηρημένη (speculative) έρευνα. Δε σταματώ δηλαδή τώρα, αλλά έχω ήδη τότε σταματήσει, όταν άρχιζα. Η φιλοσοφία μου έχει γι' αυτό την εξαιρετική ιδιότητα ότι είναι σύντομη και αναντίρρητη. Διότι αν κανείς μου αντιμιλούσε, τότε θα είχα δίκιο με να τον χαρακτηρίσω τρελό. Ο φιλόσοφος λοιπόν είναι διαρκώς **aeterno modo** και δεν έχει, όπως ο μακαρίτης Sintenis,² μόνον μεμονωμένες ώρες, οι οποίες έχουν βιωθεί για την αιωνιότητα.

* * *

Γιατί δε γεννήθηκα στο Nyboder, γιατί δεν πέθανα μικρό παιδί; Θα με έβαζε ο πατέρας μου σ' ένα μικρό κιβούρι, θα με έπαιρνε ο ίδιος κάτω από την αμασχάλη του, θα με κουβαλούσε μια Κυριακή πρωί στον τάφο, θα πετούσε ο ίδιος γη από πάνω μου και χαμηλόφωνα θα έλεγε μερικά λόγια που μόνον στον ίδιο θα ήσαν κατανοητά. Μόνον η ευτυχισμένη αρχαιότητα κατόρθωσε να συλλάβει το πνεύμα και να

¹ **ότι για τους φιλόσοφους σε καμία περίπτωση δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αρχίσουν.** Πρβλ. την παράγραφο του Hegel "Με τί πρέπει να γίνει η αρχή της Επιστήμης" στην "Επιστήμη της Λογικής". (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 948.)

² **όπως ο μακαρίτης Sintenis:** Christian Friedrich Sintenis (1750-1820), μεταξύ άλλων συγγραφέας του προσευχηταρίου: "Ωρες βιωμένες για την αιωνιότητα", Berlin 1791. (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 948.)

παρουσιάσει τα μικρά παιδιά να κλαίνει στα Ηλύσια Πεδία,¹ επειδή πέθαναν τόσο νωρίς.
* * *

Δεν ήμουν ποτέ χαρούμενος. Κι' όμως πάντα φαίνονταν σα να ανήκε η χαρά στην ακολουθία μου, σα να χόρευαν γύρω μου οι ελαφρές μεγαλοφυΐες της χαράς, αόρατες για τους άλλους αλλά όχι για μένα, μέχρι που τα μάτια της άστραφταν από ηδονή. Όταν επομένως περνώ δίπλα από τους ανθρώπους, τόσο ευτυχισμένος και χαρούμενος σα θεός, κι' αυτοί φθονούν την ευτυχία μου, τότε γελώ, γιατί περιφρονώ τους ανθρώπους κι' εκδικούμαι. Ποτέ δεν επιθύμησα να αδικήσω άνθρωπο, αλλά πάντα έδινα την εντύπωση ότι ο καθένας που με πλησίαζε θίγονταν και προσβάλλονταν. Όταν ακούω άλλους να επαινούν την αφοσίωσή τους, την εντιμότητά τους, τότε γελάω, διότι περιφρονώ τους ανθρώπους κι' εκδικούμαι. Ποτέ δεν έχω σκληρύνει την καρδιά μου ενάντια σε κάποιον άνθρωπο, αλλά πάντα, όταν ήμουν κατ' εξοχήν συγκινημένος, έδινα την εντύπωση ότι η καρδιά μου ήταν κλειστή και ξένη σε κάθε συναίσθημα. Όταν ακούω λοιπόν άλλους να εξυμνούν την καλή καρδιά τους, τους βλέπω να αλληλοαγαπιούνται εξ αιτίας των βαθιών και πλούσιων αισθημάτων τους, τότε γελώ, γιατί περιφρονώ τους ανθρώπους κι' εκδικούμαι. Όταν βλέπω να με καταριούνται, να με απεχθάνονται, να με μισούν για την ψυχρότητά μου και την σκληρότητα της καρδιάς μου: τότε γελώ, τότε χορταίνει η οργή μου. Αν δηλαδή οι καλοί άνθρωποι μπορούσαν να με φθάσουν στο σημείο πραγματικά να έχω άδικο, πραγματικά να αδικήσω-ναι, τότε θα έχανα.
* * *

Αυτή είναι η δυστυχία μου: διαρκώς περπατά δίπλα μου ο άγγελος του θανάτου,² και δεν είναι η πόρτα των εκλεκτών που ραντίζω με αίμα σηματοδεύοντάς την έτσι, ώστε να την προσπεράσει. Όχι, είναι η πόρτα εκείνων που αυτός τώρα ακριβώς διαβαίνει, διότι μόνο η αγάπη της ανάμνησης είναι ευτυχισμένη.
* * *

Το κρασί δε μου φτιάχνει το κέφι πια. Λίγο απ' αυτό με μελαγχολεί, το πολύ με μαραζώνει. Η ψυχή μου είναι άτονη και αδύναμη, μάταια κτυπώ τα σπιρούνια στα πλευρά της χαράς, δεν μπορεί πια, δεν ορθώνεται πια στο βασιλικό της άλμα. Έχασα όλη μου την ψευδαισθηση. Μάταια προσπαθώ να παραδοθώ στην αιωνιότητα της χαράς, δεν μπορεί να με ανορθώσει ή ακόμα καλύτερα εγώ ο ίδιος δεν μπορώ να ανορθωθώ. Κάποτε μ' ένα απλό νεύμα της σηκωνόμουν εύκολα και υγιής και χαρούμενος. Όταν περνούσα αργά το δάσος καβάλα στο άλογο, ήταν σα να πετούσα. Τώρα όταν το άλογο αφρίζει έτοιμο να πέσει, μου φαίνεται σα να μη κουνιέμαι από τη θέση μου. Είμαι μόνος, αυτό ήμουν πάντα. Εγκαταλελειμμένος, όχι από τους ανθρώπους, αυτό δε θα με πονούσε, αλλά από της χαράς τις ευτυχισμένες

¹ **Να παρουσιάσει τα μικρά παιδιά να κλαίνει στα Ηλύσια Πεδία.** Πρβλ. Βιργιλίου Αινειάδα VI, 426κ.εξ.: "...infantumque animae flentes, ...mersit acerbo;" "...Και κλαίουσai αι ψυχαί των νηπίων, τα οποία κατά την πρώτην είσοδον, άμοιρα της γλυκείας ζωής και αρπαγέντα από τον μαστόν, αφήρεσεν η μαύρη ημέρα και εβύθισεν εις πικρόν θάνατον."

² **Άγγελος θανάτου:** Πρβλ. Έξοδος 12,23εξ.

πνευματικές δυνάμεις που με περιέβαλαν σε αφθονία, που παντού συναντούσαν γνωστούς, μου έδειχναν παντού μια ευκαιρία. Όπως ο μεθυσμένος μαζεύει γύρω του το χαρούμενο συρφετό της νιότης, έτσι μαζεύονταν γύρω μου οι συλφίδες της χαράς και αυτές αφορούσε το χαμόγελο μου. Η ψυχή μου έχασε τη δυνατότητα. Αν έπρεπε να ευχηθώ κάτι στον εαυτό μου, δε θα ευχόμουν πλούτο ή δύναμη, αλλά το πάθος της δυνατότητας, το μάτι, που παντού αιώνια νέο, αιώνια φλογερό βλέπει τη δυνατότητα. Η απόλαυση απογοητεύει, η δυνατότητα όχι. Και ποιο κρασί είναι τόσο αφρώδες, ποιο τόσο μυρωδάτο, ποιο τόσο μεθυστικό!

* * *

Όπου δεν διεισδύουν οι ακτίνες του ήλιου, εκεί διεισδύει βέβαια ο ήχος. Το δωμάτιό μου είναι σκοτεινό και μελαγχολικό, ένας ψηλός τοίχος κρατά μακριά το φως της ημέρας. Πρέπει να 'ναι από την αυλή του γείτονα, πιθανόν ένας πλανόδιος οργανοπαίκτης. Τί όργανο να είναι; Φλογέρα; ...τί ακούω -το μενουέτο από τον Don Giovanni. Πάρτε με μακριά, πλούσιοι και δυνατοί ήχοι, στο κύκλο των κοριτσιών, στο κέφι του χορού. -Ο φαρμακοποιός¹ κοπανάει στο γουδί του, η κόρη τρίβει την γαβάθα της, ο υπηρέτης στο στάβλο ξύνει το άλογό του και χτυπά το ξυστρί στο λιθόστρωτο. Μόνον για μένα ισχύουν αυτοί οι ήχοι, μόνο σε μένα γνέφουν. Ω, να 'σαι καλά, όποιος κι' αν είσαι, να 'σαι καλά! Η ψυχή μου είναι τόσο πλούσια, τόσο υγιής, τόσο μεθυσμένη από χαρά.

* * *

Ο σολομός είναι καθεαυτό και κατεξοχήν πολύ νόστιμο φαγητό. Η υπερβολική όμως κατανάλωσή του βλάπτει την υγεία, επειδή πρόκειται για τροφή που δημιουργεί πολλά αέρια. Γι' αυτό, όταν κάποτε στο Αμβούργο πιάσανε μεγάλες ποσότητες σολομού, διέταξε η αστυνομία ο κάθε νοικοκύρης να δίνει στον υπηρέτη του σολομό μόνον μια φορά την εβδομάδα. Θα ήταν ευχής έργο να εκδίδονταν μια παρόμοια αστυνομική διάταξη που θα αφορούσε τον συναισθηματισμό.

* * *

¹ **Ο φαρμακοποιός:** Το διάγραμμα βασίζεται σε μια σημείωση του ημερολογίου της 10.06.1836 (Pap.I A 169 ή Sam. Pap.I σ.95 και IV σ.223).Ο S.K. κατοικούσε τότε στην οδό Nystorv 2, στο σπίτι που ανήκε στον πατέρα του. Το φαρμακείο υπάρχει ακόμα σήμερα με το όνομα Gammeltorvs Apotek (Φαρμακείο στην Παλιά Αγορά), ενώ ο ψηλός τοίχος που έκλεινε το φως του ήλιου πιθανόν είναι ο ίδιος του δικαστικού μεγάρου που αποτελεί το νότιο γειτονικό σπίτι. Η εικόνα του πωλητή που διαλαλεί τις γαρίδες, αρκετά χαρακτηριστική, μεταφέρθηκε σ' ένα άλλο διάγραμμα όπου λέει ότι "φέγγει ο ήλιος στο δωμάτιο"(πρβλ.σελ.28. σ. 17). Πρέπει να γράφτηκε αυτό, καθώς ο S.K. έμενε ακόμα στην Noerregade στην ανατολική πλευρά (1840-1844). (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 949.)

Ο πόνος μου είναι ο πύργος μου που βρίσκεται σαν αετοφωλιά ψηλά πάνω στην κορφή των βουνών μέσα στα σύννεφα. Κανείς δε μπορεί να τον εκπορθήσει. Από εκεί πετώ κάτω στην πραγματικότητα κι' αρπάζω την λεία μου. Δεν μένω όμως εκεί κάτω, φέρνω τη λεία μου σπίτι, κι' αυτή η λεία είναι μια εικόνα, που την υφαίνω στους τάπητες στο παλάτι μου. Εκεί ζω σα νεκρός. Ό,τι βίωσα το βυθίζω στο βάπτισμα της λήθης για την αιωνιότητα της ανάμνησης. Όλα τα πεπερασμένα και τυχαία είναι ξεχασμένα και σβησμένα. Εκεί κάθομαι σαν γέρος, ασπρομάλλης,¹ γεμάτος σκέψεις και εξηγώ τις εικόνες με σιγανή φωνή, σχεδόν ψιθυριστά, και δίπλα μου κάθετα ένα παιδί κι' ακούει προσεκτικά, παρόλο που θυμάται τα πάντα πριν καν τα διηγηθώ.

* * *

Ο ήλιος λάμπει τόσο ωραία και γλυκά στο δωμάτιό μου. Δίπλα το παράθυρο είναι ανοικτό, στο δρόμο είναι όλα ήρεμα, είναι Κυριακή απόγευμα. Ακούω καθαρά ένα κορυδαλλό που κελαηδά έξω από ένα παράθυρο σ' έναν από τους γειτονικούς κήπους, μπροστά από το παράθυρο που μένει η ωραία κόρη. Από ένα μακρινό δρόμο ακούω έναν άνδρα να διαλαλεί γαρίδες. Ο αέρας είναι τόσο ζεστός κι' εντούτοις όλη η πόλη είναι σαν απονεκρωμένη. -Τότε θυμάμαι τα νιάτα μου και την πρώτη μου αγάπη-όταν νοσταλγούσα. Τώρα νοσταλγώ μόνο την πρώτη μου νοσταλγία. Τί είναι τα νιάτα; Ένα όνειρο. Τί είναι η αγάπη; Το περιεχόμενο του ονείρου.

* * *

Κάτι υπέροχο μου συνέβη. Ήμουν καταγοητευμένος στον έβδομο ουρανό. Εκεί κάθονταν συγκεντρωμένοι όλοι οι θεοί. Από ιδιαίτερη χάρη μου παραχωρήθηκε το προνόμιο να κάνω μια ευχή. "Θέλεις", είπε ο Ερμής, "θέλεις Νιάτα, Ομορφιά, Δύναμη ή Μακροζωία ή το ωραιότερο κορίτσι ή ένα άλλο μεγαλείο από τα πολλά που έχομε στο σεντούκι, διάλεξε, αλλά μόνον ένα." Ήμουν για μια στιγμή αναποφάσιτος, και μετά απευθύνθηκα με τα ακόλουθα λόγια στους θεούς: "Αξιότιμοι σύγχρονοι, ένα διαλέγω, θέλω να έχω αυτούς που γελούν με το μέρος μου. Τότε δεν υπήρξε ούτε ένας θεός που να έχει μια λέξη για απάντηση, αντίθετα άρχισαν όλοι να γελούν. Από αυτό συμπεράνα, ότι η ευχή μου εκπληρώθηκε και βρήκα ότι οι θεοί καταλάβαιναν να εκφράζονται με καλαισθησία. Γιατί θα ήταν ανάρμοστο να απαντήσουν με σοβαρότητα. Στο παραχωρούμε.

* * *

¹ Ένας γέρος, ασπρομάλλης άνδρας: Ο γέρος και το παιδί στο οποίο εξηγεί τις εικόνες είναι ένα και το αυτό πρόσωπο, όπως ξεκάθαρα βγαίνει από το σχέδιό του: "Ένας γέροντας κάθετα εδώ γεμάτος σκέψεις και διηγείται με μια χαμηλή φωνή, σχεδόν ψιθυριστά, και εγώ τον ακούω, αλλά αυτός ο γέρος άνδρας είμαι εγώ ο ίδιος" (Pap. III B 179,70). (Σχ. N.Thulstrup, ό.π., σ. 949.)

Επίλογος του μεταφραστή

Τα "Διαψάσματα" είναι ένα μικρό τμήμα, 27 μόλις σελίδων, από το πρώτο μεγάλο έργο του S.K. "Είτε-Είτε", που παρουσιάστηκε στις 20 Φεβρουαρίου του 1843 και αποτελούνταν από δύο τόμους-μέρη, χιλίων περίπου συνολικά σελίδων. Βρήκε αμέσως μεγάλη ανταπόκριση, με πολύ θερμές κριτικές. Εκείνη την εποχή ο S.K. ήταν απασχολημένος με τη συγγραφή τριών συλλογών από εποικοδομητικές ομιλίες. Δεν μπορούσε να αρκεσθεί στη συγγραφή ενός μόνον βιβλίου τον χρόνο.

Το "Είτε-Είτε" εκδόθηκε από τον Victor Eremita, ψευδώνυμο του S.K., ο οποίος υπέγραφε με το πραγματικό του όνομα μόνον τα βιβλία του εκείνα, που είχαν καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα. Αλλά και ο εκδότης Victor Eremita αρνείται την πατρότητα του περιεχομένου του βιβλίου, δηγούμενος στον πρόλογο του τον τρόπο που βρήκε τα χειρόγραφα και τα οποία ανήκουν σε δύο διαφορετικούς συγγραφείς με δύο διαφορετικές κοσμοθεωρίες. Έτσι, για να τους διακρίνει ο αναγνώστης ονόμασε τον πρώτο, που χαρακτηριστικό του είναι ότι εκφράζεται αισθητικά, "συγγραφέα Α", ενώ τον δεύτερο, για τον οποίο κάπου μαθαίνουμε ότι ήταν Πάρεδρος και λέγεται Βίλχελμ, "συγγραφέα Β". Τον δεύτερο συγγραφέα τον χαρακτηρίζει μια ηθική στάση. Τα γραπτά του ηθικού Β βρέθηκαν με τη μορφή επιστολών, που εστάλησαν στον Α (και έτσι επιτυγχάνεται μια επικοινωνία μεταξύ τους, από άποψη δομής).

Μεταξύ των χειρογράφων βρήκε ο Victor Eremita και μερικές σελίδες που δεν "έδεναν" με τη σειρά των συλλογισμών των υπόλοιπων χειρογράφων. Σαφώς ανήκαν στο πνεύμα του συγγραφέα Α, αλλά περιείχαν μικρούς "αφορισμούς", τα οποία ονόμασε "Διαψάσματα" και τα τοποθέτησε στην αρχή του βιβλίου. Τη σειρά των "Διαψαμάτων" την άφησε στην τύχη, μολονότι αυτή η τυχαία τοποθέτηση του τράβηξε την προσοχή, επειδή το πρώτο και το τελευταίο "Διάψαμα" κατά κάποιο τρόπο έχουν μια αντιστοιχία μεταξύ τους. Στο πρώτο παρουσιάζεται ο πόνος, τον οποίο νιώθεις όταν είσαι ποιητής και στο τελευταίο η γεύση της ανακούφισης, που βρίσκεται στο να έχεις τα επιδοκιμαστικά γέλια των ακροατών με το μέρος σου. Κατά τα άλλα, το γεγονός ότι μερικά διαψάσματα φαίνονται να αντιφάσκουν με ορισμένα άλλα, δεν τον πείραζε, γιατί ακριβώς, έτσι όπως ήσαν, έδειχναν τη διάθεση, και, επιπρόσθετα, μια τακτοποίησή τους κατά την σειρά των θέσεων δεν άξιζε τον κόπο.¹

Πρόβλημα είχε με τον τίτλο που θα έδινε στο βιβλίο, καθώς και με τη γνώμη των συγγραφέων-συντακτών των επιστολών, αν μάθαιναν την πρόθεσή του να εκδώσει τα χειρόγρατά τους. Δεν ανήκε σ' αυτόν, σαν εκδότη, ο ρόλος να υποδείξει στον αναγνώστη-τρια, ποιόν από τους συγγραφείς θα όφειλε να ακολουθήσει, ποια κοσμοθεωρία, την πρώτη ή τη δεύτερη, την αισθητική ή την ηθική. Πάντως, επειδή οι απόψεις ήσαν τόσο διαφορετικές, έπρεπε να διαλέξει μόνος του-μόνη της ο αναγνώστης-τρια "είτε (την πρώτη) - είτε (τη δεύτερη)". Ενδιάμεση λύση δεν υπάρχει. Ο "συγγραφέας Α" για το όλο θέμα θα έλεγε: Είτε διαβάσεις τις απόψεις μου

¹ Πρβλ. "S.K. Entweder-Oder", DTV-Bibliothek 6043, Unter Mitwirkung von N.Thulstrup u.d. Kopenhagener Kierkegaard-Gesellschaft herausgegeben vom H. Diem u. W. Rest. Deutsche Uebersetzung v. Heinrich Fayteck. Muenchen 1975. Πρόλογος, σ. 17.

σ' αυτό το βιβλίο, είτε δεν τις διαβάσεις, θα μετανιώσεις και για τα δύο", ενώ ο Β, μάλλον θα τον κατηγορούσε για το ένα ή το άλλο, αλλά προπαντός θα τον κατηγορούσε για την απόφασή του να δημοσιοποιήσει τις (αναίσχυντες) απόψεις του αισθητικού Α. Θα ένιπτε τας χείρας του και θα τον προέτρεπε να επισκεφθεί τον καθένα αναγνώστη ξεχωριστά, και μάλιστα σε μια ιδιαίτερα κατάλληλη γι' αυτό στιγμή, για να του τα αναλύσει σωστά. Ακόμα πιο ιδιαίτερα μάλιστα, στην περίπτωση που θα συναντούσε κάποια αναγνώστρια που δεν θα επιτρεπόταν να διαβάσει κάτι τέτοιες απόψεις σαν του Α, θα έπρεπε να τη συμβουλευτεί να κάνει όπως εάν δεν τα διάβαζε, ενώ τα σωστά όφειλε να μην τα ξεχάσει.¹

Τώρα φαίνεται καθαρά για ποιό λόγο ο S.K. έγραφε με ψευδώνυμο: Για να αποφύγει την αμεσότητα και τον επηρεασμό του αναγνώστη.² Το μόνον που επέτρεπε ήταν να τον προσφωνεί "Αγαπητέ μου Αναγνώστη". Γνωστές είναι εξ άλλου οι θέσεις του για την "επικοινωνία" μας με τον "άλλο", τη "διαλεκτική της μετάδοσης", που ανάγεται μάλιστα στον Πλατωνικό Σωκράτη. Υπάρχουν πολλές μέθοδοι "διάλεξής" μας με τους άλλους, όπως επίσης και "μαιευτικές" που εκβιάζουν απαντήσεις ή δεσμεύουν ή που χρονοτριβώντας τελματώνουν και δημιουργούν αισθήματα έλλειψης εμπιστοσύνης στους συνανθρώπους μας. "Να σταματήσεις κάποιον στο δρόμο και να σταθείς για να του μιλήσεις δεν είναι τόσο δύσκολο όσο το εν παρόδω να πρέπει να πεις κάτι σ' έναν περαστικό δίχως ο ίδιος να σταθείς μήτε να καθυστερήσεις τον άλλον, δίχως να τον παρακινήσεις να πάρει τον δρόμο σου, αλλά προτρέποντάς τον ακριβώς να πάρει τον δικό του δρόμο: τέτοια ακριβώς είναι η σχέση ανάμεσα σε υπάρχοντα και υπάρχοντα άνθρωπο, όπου η μετάδοση αφορά την αλήθεια, ως εσωτερικότητα ύπαρξης".³ Αυτή είναι η άμεση μετάδοση του Johannes Climacus δηλαδή του Κίερκεγκωρ για την έμμεση μορφή επικοινωνίας, που είναι απαραίτητη όταν πρόκειται για θέματα που απαιτούν "εσωτερικότητα" και "υποκειμενικότητα". (Για την περίπτωση της θρησκευτικής μετάδοσης, της "άμεσης" επικοινωνίας,

¹ Πρβλ. "S.K.Entweder-Oder", στον ίδιο Πρόλογο, σ. 25.

² Στο ανέκδοτο "Post Scriptum στο "Είτε-Είτε" του Victor Eremita", Μάρτιος 1844 ("Kleine aufsaetze 1842-51, Der Corsarenstreit", 32. Abtlg., von Em.Hirsch u.a. besorgte "Gesam. Werke S. K.", Diederichs-Verlag, Duesseldorf/Koeln 1950ff., IV B 59, σ. 210-225), θέλοντας να αποχαιρετήσει τον κόσμο των αναγνωστών (στην εφημερίδα "Πατρίδα", όπου είχε ήδη γράψει ένα άρθρο με τίτλο "Ποιός είναι ο συγγραφέας του "Είτε-Είτε" " και τους συμβούλευε στο τέλος να πάσουν το ψάξιμο), λέει ότι θέλει να αφήσει το περιεχόμενο του βιβλίου να μιλήσει από μόνο του: "Δεν υπήρξα ποτέ ως πρόσωπο (Victor Eremita), διότι τ' όνομά του δεν είναι "proprium" για τον Εκδότη, αλλά ένα "appellativum" για τον αναγνώστη. Η μοναξιά της αυτοανάκλασης (selbstreflektion), του αυτοδιαλογισμού, στην οποία πρέπει να οδηγηθεί ο ένας και μόνος, ο "διαφορετικός, ο μεμονωμένος, το πρόσωπο" έχει δειχθεί στον χαρακτηρισμό Eremita, ενώ το όνομα Victor (νικητής) δίδει τον στόχο αυτής της αυτοανάκλασης, την πραγμάτωση της ύπαρξης (στο ίδιο μέρος στη σ. 218). Επίσης ο τίτλος "Είτε-Είτε" δεν είναι ο σωστός αλλά εξυπηρετεί στην "Αυτενέργεια του Αναγνώστη", που θα μπορούσε να του μεταβιβάσει καταστάσεις αποφάσεων (σ.217).

³ Υστερόγραφο, SV, VII, 236 (Βλέπε "Επανάληψη 277). "Ο Κίερκεγκωρ και η ελληνική διαλεκτική" του Karsten Friis Johansen. Μετάφραση: Σοφία Σκοπετέα. "Εποπτεία 79/Μάιος 1983", σελ. 431.

υπάρχουν άλλες παράμετροι.¹ Ως προς την ύπαρξη: η πρώτη σφαίρα ύπαρξης είναι η "Αισθητική", η δεύτερη η "Ηθική" και η τρίτη είναι η "Θρησκευτική". Το πέραςμα από την αισθητική σφαίρα στην ηθική γίνεται με την "Ειρωνεία" και από την ηθική στην θρησκευτική με το "Χιούμορ". Για την τρίτη αυτή σφαίρα δε γίνεται συζήτηση στο βιβλίο αυτό, αλλά μόνο μια αναφορά και μάλιστα προς το τέλος, στο "Τελεσίγραφο".)

Και βέβαια η επιλογή του τίτλου του βιβλίου είναι στο πνεύμα του Assessor Wilhelm, του συγγραφέα Β, όπως βγαίνει από το "Ultimatum" (τελεσίγραφο), το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου. "Αποτελεί την αναγκαιότητα της απόφασης μεταξύ του Αισθητικού και του Ηθικού και για να αντιταχθεί στην ατέλειωτη αδιαφορία του αισθητικού "Α" ". Και έτσι ο S.K. εισάγει τον αναγνώστη στη σειρά των υπαρκτικών του συλλογισμών. Διότι η επιλογή που απαιτούνταν ήταν μια ερώτηση της ύπαρξης, και ήθελε να ξεκαθαρίσει ότι η "εκλογή" είναι μια "υπαρκτική κατηγορία" και μάλιστα η κυρίαρχη κατηγορία στην ηθική. Και μάλιστα όχι τόσο στο επίπεδο της σκέψης, "της φιλοσοφίας" αλλά στη ζωή. Αυτή όμως η πολύπλευρη παρουσίαση τρόπων ζωής και κοσμοθεωριών ήταν και η αιτία, συν τοις άλλοις, που οι σύγχρονοί του δεν μπόρεσαν να τον καταλάβουν. Δεν μπορούσαν να γνωρίσουν σε ποιόν βαθμό π.χ. ήταν θρησκευόμενος άνθρωπος την στιγμή που έγραφε τόσα και τόσο βαθιά υπέρ του αισθησιακού έρωτα.

Τον Don Giovanni, τον πρωταγωνιστικό ήρωα της ομώνυμης όπερας του Mozart τον αναλύει στο πρώτο μέρος του "Είτε-Είτε" (αλλά και την αποπλανημένη από αυτόν μοναχή, την Donna Elvira, όπως και σε άλλα έργα του άλλα πρόσωπα π.χ. "Η κρίση και μια κρίση στη ζωή μιας ηθοποιού"),² σε βαθμό που έκτοτε ο Don Giovanni δε λείπει από τις πραγματείες όλων των μεγάλων που επηρεάστηκαν από τον Κίερκεγκωρ (ο Karl Barth στη "Δογματική" του, ο Καμύ στον "Μύθο του Σίσυφου" κλπ.).

Όσο αφορά τώρα τη θεολογικο-"φιλοσοφική" πλευρά του θέματος ο 29χρονος συγγραφέας του "Είτε-Είτε" ξεκινάει από μηδενική βάση, αν και η έκφραση καθεαυτή είναι ολωσδιόλου άστοχη, που όμως θέλει να δείξει το ανεπηρέαστο ξεκίνημά του. Έχει ξεκόψει από την παλαιοδιαθηκική διαπαιδαγώγηση του πατέρα του και η βάση του είναι ο άγνωστος άμεσα θεός, με τον οποίο θα θελήσει να επιτύχει έναν "ταυτοχρονισμό" ή, αλλιώς, μια "ταυτόχρονη βίωση του παρόντος με τον Χριστό" ("Samtidhed"). Όποιον θέλησε ή επιμένει να θέλει να παρεμβληθεί τον θεωρεί εμπόδιο και εχθρό στην ένωση του, στην ένωση του καθένα ξεχωριστά με το θείο. Την αντίθεσή του με την έννοια της μάζας την εξέφρασε στα 25 του, όταν έγραψε το πρωτόλειο του "Από τα χαρτιά ενός που είναι ακόμα ζωντανός" και αναφερόταν σε κάποιες δηλώσεις αυτοβιογραφικές του Hans Christian Andersen. Τρία χρόνια αργότερα έγραψε την διδακτορική του διατριβή για "την έννοια της

¹ "Η διαλεκτική της μετάδοσης: Βασικές αρχές και η εφαρμογή τους στο έργο του Κίερκεγκωρ". Του Paul Mueller. Μετάφραση: Σοφία Σκοπετεά. "Εποπτεία" Μάιος 1983, σελ. 425. Ξενόγλωσσες εργασίες υπάρχουν πολλές και πάνω στο θέμα αυτό, όπως σε όλα όσα αφορούν τον S.K. Μέχρι το 1980 τα βιβλία που γράφτηκαν και είχαν σχέση τα γραπτά ή την ζωή του S.K. (αν και αυτά τα δύο στην περίπτωσή του ταυτίζονται), ξεπερνούσαν τις 10.000!

² Ο Adorno έγραψε την διδακτορική του διατριβή στον S.K: "Kierkegaard: Konstruktion des Aesthetischen", Tuebingen 1933, Frankfurt 1966.

ειρωνίας, με διαρκή αναφορά στο Σωκράτη" στα λατινικά, όπου αφήνει να φανούν ορισμένα από τα αντιεγελιανά αισθήματά του. Έχει ξεκόψει από την ιδεαλιστική και κάθε άλλου είδους spekulative (έστω και σαν υποθετική-αφηρημένη έρευνα-) φιλοσοφία.

Ταυτόχρονα, με γνώση της εγελιανής διαλεκτικής τέτοια, που, όπως λέχθηκε, ήταν σαν να έρρεε αυτή στις φλέβες του, δεν προσπάθησε απλώς να ανατρέψει τον Εγελιανισμό όπως ο Μάρξ, αλλά τον κατέστρεψε. Ο Heidegger, ο καλλίτερος γνώστης του S.K., είπε ότι, εξ αιτίας του Kierkegaard, η (δυτική) φιλοσοφία (που έζησε τόσους αιώνες, από το dubio του Αυγουστίνου, το cogito του Descartes, και έφτασε μέχρι τον τελευταίο μεγάλο σταθμό της, τον Hegel) πέθανε, και γεννήθηκε κάτι το υπερβατικό της, η ύπαρξη, ξαναγεννήθηκε η σκέψη. Ο Kierkegaard αμφισβήτησε την Αντικειμενικότητα, την Υποκειμενικότητα, την έννοια του Όντος, την Διαλεκτική και τα άλλα εργαλεία της επιστήμης της φιλοσοφίας, όπως και τις διάφορες μεθόδους για την «εξεύρεση της Αλήθειας» και μετέφερε στο εσωτερικό της συνείδησης και της ύπαρξης τη διαλεκτική, είδε τα σκάνδαλα και τα παράδοξά της, την ψυχολόγησε, τη φώτισε και, σκόπιμα και για λόγους αρχών, δεν έφτιαξε αρχές ούτε σύστημα, εξού και "η μηδενική Βάση" (ξεκίνησε από το μηδέν και αγωνίστηκε με αγωνία να το "εκμηδενίσει", ώστε να υπάρξει -αυτή είναι η αρχή του "είναι"), αλλά απέδειξε ότι αυτό, πού όλοι είχαν παραβλέψει, ήταν η εντελέχειά της, το πάθος της προσωπικής δράσης, αντί της γνώσης, η σημασία του οργασμού της εσωτερικότητας για την προσωπική αλήθεια, που είναι Η Αλήθεια, εφόσον αυτή οικοδομεί. Αγαπάει και πεθαίνει αγωνιζόμενος για τον συνάνθρωπο του (που ως μάζα τόσο τον πίκρανε αργότερα), φωνάζοντας ότι η βάση είναι ο "μεμονωμένος", ο "ξεχωριστός", "το Πρόσωπο".¹ (Δεν γινόταν κι' αλλιώς στη "ξεχωριστή" περίπτωση του "καθ-ενός" "μεμονωμένου" "προσώπου". Το πρόσωπο είναι το φυτώριο όπου καλλιεργούνται οι αρετές. Το πρόσωπο είναι υπεύθυνο για τον εαυτό του και για τους άλλους. Πρέπει το πρόσωπο να είναι υγιές για να ακτινοβολήσει και στο περιβάλλον του, με το οποίο είναι και "σωτηριολογικά" άρρηκτα συνδεδεμένο,² αντίθετα με την γλυκανάλατη θεώρηση του Hegel και του ιδεαλισμού γενικότερα, "που έδιναν την εντύπωση μιας παγκόσμιας ευδαιμονίας, ενώ ο μεμονωμένος άνθρωπος υπέφερε" και υποφέρει.³

¹ Το Enkelte θα μπορούσε να μεταφραστεί με "ξεχωριστός", αν στα ελληνικά η λέξη αυτή δεν εμπεριείχε και κάποια δόση ιδιαιτερότητας (σπουδαιότητας). Οι Γερμανοί έχουν λέξη της ίδιας ρίζας το "Einzelne", που και αυτό έχει την προέλευσή του από το ελληνικό "ένας". Το "είς καὶ μόνος" χρησιμοποιεί και ο καθ. Νησιώτης, μόνον που δεν "δένει" σε όλες τις φραστικές ανάγκες της δημοτικής. Εκφράζει, όμως, αυτό πού λέμε στην Ορθόδοξη Εκκλησία: ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ, σε αντίθεση με το κοσμικό ΑΤΟΜΟ, ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ, SUBJEKT. Πρόκειται δηλ. για τον συνειδητοποιημένο άνθρωπο, τον διαφορετικό από τη ΜΑΖΑ.

² Το πρόσωπο είναι η αρχή του πλέγματος, που (από την Ορθόδοξη θέση «η σωτηρία μου εξαρτάται και από το κατά πόσο η αγάπη μου συνέβαλε στο να σωθείς εσύ – εσείς – όλοι οι αδελφοί μου») υφαίνεται το σώμα της Εκκλησίας. Και με αυτό, κυριολεκτικά πέθανε ο Κίερκεγκωρ μοιράζοντας στους δρόμους της Κοπεγχάγης τα φυλλάδια της «Øjeblik» «Στιγμή».

³ Πρβλ. Simone de Beauvoir, "Pour une Morale de l' Ambigüité", Paris, Gallimard, 1947, σ. 221._ Παρεμφερείς παραπομπές για τον ιδεαλισμό πρβλ. και με αυτές του

Έχοντας κανείς διαβάσει, ανυποψίαστος, τα "Διαψάσματα", αποκομίζει συν τοις άλλοις και την εντύπωση ότι ίσως ο S.K. να ήταν ο ίδιος οκνηρός, αυτός που σε 12 χρόνια εξέδωσε 15 βιβλία ολκής και τα οποία συνοδεύονται από 22 περίπου τόμους ημερολογίων της πορείας και επεξεργασίας της συγγραφής αυτών των 15 βιβλίων. Έτσι όμως έπρεπε να στηθούν τα "Διαψάσματα". Συγγραφέας τους, λέει ο Víctor Eremita στον Πρόλογό του, ήταν ο αισθητικός "Α". Ο αισθητικός Α, είναι ένας ρομαντικός τύπος, που, όπως και οι όμοιοι του, αποσπάται εύκολα από την πραγματικότητα, απέναντι στην οποία κρατούσε μια ειρωνική στάση. Θέλει να γίνει ο δημιουργός του τέλειου, του δικού του κόσμου. Αυτός είναι ή το βασίλειο της φαντασίας, η τέχνη-εξ ου και η ενασχόλησή του με τον Don Giovanni, ή με τη θεωρία της Τραγωδίας- ή ενός κόσμου ποιητικά μορφοποιημένου στο μέσο της πραγματικότητας, κι' αυτής σαν αφορμής και υλικού λαμβανομένης για ποιητική επεξεργασία. Έτσι, μεταξύ των άλλων κεφαλαίων, προέρχεται και ο "Αποπλανητής". Η ίδια ρομαντική αδιαφορία απέναντι στο πραγματικό και η προσπάθεια να μεταμορφώσουν την πραγματικότητα σε έργο τέχνης είναι η ηδονή τους. Έτσι ο "Α" είναι μια "Φαντασία-ύπαρξη σε αισθητικό πάθος". Μια τέτοια ζωή όμως δεν βρίσκει την ζητούμενη εκπλήρωσή της και γι' αυτό μένει σαν βασικό χαρακτηριστικό της η μελαγχολία: "Εκτός από τον συνήθη πολυπληθή κύκλο γνωριμιών, έχω ακόμα μια επιστήθια έμπιστη-την μελαγχολία μου... Η μελαγχολία μου είναι η πιο πιστή μου αγαπημένη, που γνώρισα ποτέ. Τι το περίεργο εδώ, που την ξαναγαπώ." (Σελ.6) Αυτή η μελαγχολία οδηγεί στην αίσθηση ότι η ζωή δεν έχει νόημα: "Η ζωή έγινε για μένα ένα πικρό ποτό και συν τοις άλλοις πρέπει να την πίνω σα σταγόνες, αργά, μετρώντας." (σελ.11)¹ Βέβαια ρομαντισμός δεν είναι ηδονισμός, ο αισθητικός "Α" δεν είναι Λούκουλος ή Νέρων που θα αποζητούσαν να λύσουν το πρόβλημα του κορεσμού με καινούργιες ηδονές, (αν και ο Κίερκεγκωρ άφηνε τον αισθητικό Α να έχει μια αρκετά αισθησιακή αντίληψη της ζωής), πλην όμως καταλήγουν στο ίδιο χάσιμο εμπιστοσύνης στο αξίωμα της ζωής τους, την απόλαυση: "Το κρασί δε μου φτιάχνει το κέφι πλέον. Λίγο απ' αυτό με μελαγχολεί, το πολύ με μαραζώνει. Η ψυχή μου είναι άτονη και αδύναμη, μάταια χτυπώ τα σπιρούνια στα πλευρά της χαράς, δεν μπορεί πια, δεν ορθώνεται πια στο βασιλικό της άλμα. Έχασα όλη μου την ψευδαίσθηση...." (σελ.29) Αντίθετα όμως από τον Νέρωνα, ο αισθητικός "Α" αναγνωρίζει την αιτία. Έχει συνείδηση της ματαιότητας μιας τέτοιας θεωρίας: "Τί είναι αυτό που με δένει; Από τί ήταν φτιαγμένα τα δεσμά..." (σελ.23). Η το αίσθημα του κενού με την αράχνη (σελ.10). Η ανθρώπινη ύπαρξη, όπως συνέχεια τονίζει είναι

τέλους της Εισαγωγής "Η αντίδρασις των Υπαρξιστών" σ.38, του "Υπαρξισμός και Χριστιανική πίστις", 1956, του καθ. Ν.Νησιώτη.

- "Ο Hegel είναι πάνσοφος, έχει λύσει όλα τα προβλήματα του κόσμου. Μόνο που δεν έλυσε το δικό μου το πρόβλημα, αυτό που σφιχτοδένεται με το πρόσωπό μου, με τις ανησυχίες, τον πόνο, τις ανομολόγητες έγνοιες, τούς πόθους και τις απογοητεύσεις, με την ύπαρξή μου γενικά." "Εισαγωγή στη φιλοσοφία", Χ. Θεοδορίδη καθ. Παν/μίου, Β' Έκδοση 1955, σ.268. Ο συγγρ. τα γράφει αναφερόμενος στον Sartre, σαν να τα έλεγε εξ ονόματος του.

¹ "Materialien, zur Philosophie S. Kierkegaards", Herausgegeben u. Eingeleitet von M. Theunissen u. W. Greve. Einleitung: I,4: Die Zeit der "Pseudonymen Schriftstellerei", s. 24-25. Suhrkamp taschenbuch Wissenschaft 241.

μια αιώνια μονοτονία, ρουτίνα. Μόνον ο θάνατος δίνει μια διέξοδο. "Έλα ύπνε, έλα θάνατε, δεν υπόσχεται τίποτα, τα κρατάς όλα." (σελ.17).¹

Όσον αφορά τη μετάφραση, ήμουν προσανατολισμένος, και μάλιστα πιστά, στο δανέζικο πρωτότυπο (δεύτερη έκδοση του J.L. Heiberg, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag 1920, Έκδοση έβδομη του J.L. Heiberg, Nordisk Forlag-Kοπεγχάγη 1937). Όμως, είχα μόνιμα υπόψη και γερμανικές μεταφράσεις και κυρίως αυτή του Heinrich Fauteck, Dtv-bibliothek, 6043, 1975, από την οποία δανείστηκα και μερικά από τα σχόλια του μεταφραστή. Όλα αυτά μπορούν να γίνουν κατανοητά μόνον εφόσον σημειωθεί ότι, πρώτον, η γλώσσα-εργαλείο μου είναι τα γερμανικά, και, δεύτερον, στο βαθμό που μπορούσα να κατανοήσω - και όσο γίνεται να απολαύσω- το πρωτότυπο, ήθελα να κάνω μια δική μου προσπάθεια, να αποδώσω κάτι από τον απογοητευμένο- αγανακτισμένο δανό χριστιανό, που κατέγραφε τα αισθήματά του με τη μορφή ενός δήθεν ανέμελου και βαριεστημένου Λυρισμού. Ο μεγάλος αυτός ποιητής έδωσε ιδιαίτερη ώθηση στη γλώσσα του, την οποία καί τίμησε προτιμώντας την ως τη μόνη γλώσσα των έργων του. Την έφτασε μάλιστα σε τέτοια επίπεδα που και ο ίδιος να την ευγνωμονεί.²

Στο σημείο αυτό θέλω να ευχαριστήσω από την καρδιά μου την κ. Ειρήνη Βασιλειάδου, καθηγήτρια Γερμανικών στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Πολυτεχνείου Θεσσαλονίκης για τη μεγάλη συμβολή της και στη μετάφραση, αλλά και στην αναζήτηση σχολίων.

Ο Eduard Geismar στην εξάτομη βιογραφία που έγραψε για τον S. K., και που η αντικειμενικότητά της δεν έχει ξεπεραστεί ακόμα, αναλύει μαζί με τα άλλα και την γλώσσα του,³ σημειώνοντας π.χ. την ξεχωριστή θέση του επιθέτου στις προτάσεις του S-K., μια θέση τρομερά επεξεργασμένη και δυναμική που παίρνει σπουδαιότερη θέση και από αυτήν του ρήματος, στο οποίο δίνει τον ρόλο της διάθεσης παρά της περιμέτρου. Το ίδιο επαινεί και ο Georg Brandes, στο 19ο τμήμα της Μονογραφίας του (για τη θέση του επιθέτου, που από ένα απλό γλωσσικό σωματίδιο γίνεται ένα σωματίδιο γεμάτο παλμούς), συμπληρώνοντας ότι ο K. δημιουργεί όχι μόνο μια φιλολογία στη φιλολογία, αλλά και μια γλώσσα μέσα στη γλώσσα.

¹ "Das erste Stadium der Existenz und seine Kritik. Zur analyse des Aesthetischen in Kierkegaards "Entweder/Oder II"". Von Wilfried Greve. s.206. "Materialien zur Philosophie S.Kierkegaards", όπως το (7) πιο πάνω.

² "Meine Wirksamkeit als Schriftsteller" ...Πολλοί είναι εκείνοι που απορούν γιατί δεν έγραψε τα συγγράμματά του στα Γερμανικά ή στα Λατινικά, στα οποία ήταν τόσο δυνατός, γεγονός που θα τον έκανε αμέσως γνωστό και έξω από τα όρια της πατρίδας του.

³ Μαζί με τον Πλάτωνα, τον Λούθηρο και τον Νίτσε θεωρείται ο Kierkegaard απ' τους πιο μεγάλους γλωσσοπλάστες-ποιητές της ιστορίας.